ФОНД ПРЕЗИДЕНТСКИХ ГРАНТОВ

БФ «ПСП-ФОНД»

История дружбы
Россия и Киргизия

Достуктун тарыхы
Россия жана Кыргызстан

Санкт-Петербург
2025

Здравствуйте, дорогие друзья!

Перед вами – книга о дружбе. Настоящая дружба – большой дар, который дается не каждому, она проверяется тяжелыми испытаниями и с годами становится крепче и ценнее. Очень хорошо, если у вас есть настоящие друзья, которые всегда помогут и будут рядом в самые сложные и самые радостные моменты жизни. Каждый знает, что о друзьях нельзя забывать, что дружбу необходимо поддерживать: в жизни бывает всякое, но что бы ни случилось, мы надеемся на поддержку не только родственников, но и верных друзей и старых товарищей.

Особенно радостно, когда люди дружат семьями – получается, что дружба может передаваться от родителей к детям, как дорогое наследие. Истоки такой дружбы могут уходить далеко вглубь поколений, становиться настоящей историей – историей целых народов, ведь народы состоят из семей. Такой дружбой можно и нужно гордиться, о ней необходимо почаще вспоминать, ей стоит дорожить.

Нам с вами повезло – народы России и Кыргызстана дружат на протяжении множества поколений. Наша дружба проверена множеством тяжелых испытаний, совместным трудом, строительством общего настоящего и будущего, радостью достижений и открытий.

Такая долгая, плодотворная, настоящая дружба многих поколений кыргызстанцев и россиян – настоящее

Салам, урматтуу достор!

Алдыңызда – достук тууралуу китеп турат. Чыныгы достук – чоң белек, ал ар бир адамга берилбейт, ал оор сыноолордон өтөт жана жылдар өтүшү менен бекемдеп, баалуу болуп калат. Эгерде сизде чыныгы достор болсо, алар дайыма жардам берип, эң кыйын жана кубанычтуу учурларда жанында болушса, бул абдан жакшы. Ар бир адам досунан унутпашы керек экенин билет, достукту сактап туруу керек: жашоодо ар кандай окуялар болот, бирок эмне болбосун, биз туугандардын жардамды гана эмес, ошондой эле чынчыл досторду жана эски досторду да үмүттөнөбүз

Айрыкча кубанычтуу, эгерде адамдар үй-бүлөлөрү менен дос болсо – демек, достук ата-энеден балдарга мураска өтүп, кымбат мурас катары калат. Мындай достуктун тамырлары узак тарыхка, муундарга терең кирип, бүтүндөй элдердин тарыхына айланат, анткени элдер үй-бүлөлөрдөн турат. Мындай достук менен сыймыктануу керек, аны көбүрөөк эскерүү зарыл, ага баа берилиши керек.

Биздин бактыбызга – Россия жана Кыргызстан элдери көптөгөн муундар бою дос болушкан. Биздин достугубуз көптөгөн оор сыноолордон өттү, биргелешип эмгектенип, жалпы учурдагы жана келечектеги ийгиликтерди жана ачылыштарды курууда бекемделди.

Мындай узак, жемиштүү, чыныгы достук – бул чыныгы байлык, ал ыраазычылык менен эстелишке жана

сокровище, она достойна благодарной памяти и признания, а не забвения и безразличия. Наши народы многое пережили вместе, и сохранение дружеских отношений между людьми, семьями, народами и государствами – залог мирного и благополучного будущего в меняющемся мире.

С благодарностью и уважением к дружбе между нашими народами мы создали эту книгу – в ней собраны лишь некоторые примеры российско-кыргызстанской взаимопомощи и взаимопонимания, которыми можно и нужно гордиться. Историю нашей дружбы стоит знать и преумножать всем нам – ведь она не ограничена прошлым, а продолжается сегодня, на наших глазах.

От предков нам досталось сокровище настоящей дружбы – в наших силах сохранить, умножить и передать эту драгоценность потомкам.

Мира вам, друзья, и приятного чтения!

таанылышка татыктуу, унутулуп, кайдыгер мамиле кылууга эмес. Биздин элдер көптү бирге башынан өткөрдү, жана адамдар, үй-бүлөлөр, элдер жана мамлекеттер ортосунда достук мамилелерин сактоо – бул өзгөрүп жаткан дүйнөдө тынч жана бакубат келечектин кепилдиги.

Биздин элдердин ортосундагы достукка болгон ыраазычылык жана урмат-сый менен биз бул китепти түздүк – анда Россия жана Кыргызстан ортосундагы өз ара жардам жана түшүнүү тууралуу бир нече мисалдар келтирилген, аларга сыймыктануу керек жана аларды сактоо керек. Биздин достуктун тарыхын билишибиз керек жана аны көбөйтүү керек – анткени ал өткөн менен чектелбейт, бүгүнкү күндө, биздин көз алдыбызда уланып жатат.

Биздин ата-бабаларыбыздан чыныгы достуктун кымбат мурасы калды – биз бул байлыкты сактап, көбөйтүп, кийинки муундарга өткөрүп берүүгө күчүбүз бар.

Достор сиздерге тынчтык жана жагымдуу окууну каалайбыз!

Большую часть населения Кыргызстана составляют кыргызы – потомки древних тюрков. Прародина тюркских народов – Алтай – находится в России: именно отсюда более 1500 лет назад предки кыргызов начали расселяться по Азии. На территории российской Южной Сибири, в Минусинской котловине по течению реки Енисей, в 693 году возникло государство древних кыргызов – Кыргызский каганат. Первые научные работы, посвященные этому кыргызскому государству, известному в тюркских источниках 11 века как «Киркизийя», принадлежат Василию Владимировичу Бартольду (1869-1930) – уроженцу Санкт-Петербурга, выдающемуся российскому историку, одному из основателей российского востоковедения, академику. В России ценят и изучают историю древних тюрков и кыргызов – проводят археологические, исторические и этнографические исследования, создают целые музеи. В одном из них можно побывать онлайн – Виртуальный музей «Большой Алтай – прародина тюрков», посвященный истокам тюркской цивилизации, создан учеными Алтайского государственного университета и специалистами музея археологии и этнографии Алтая https://bolshoy-altay.asu.ru/museum/

Кыргызстандын калкынын көпчүлүгүн байыркы түрк элдеринин урапактары - кыргыздар түзөт. Түрк элдеринин атамекени болгон Алтай Россияда жайгашкан: мына ушул жерден 1500 жылдан ашык убакыт мурун кыргыздардын ата-бабалары Азияга тарала башташкан. Россиялык Түштүк Сибирдин аймагында, Минусинск котловинасында, Енисей дарыясынын боюнда, 693-жылы байыркы кыргыздардын мамлекеттик түзүмү – Кыргыз каганаты пайда болгон. Кыргыз каганатына арналган алгачкы илимий эмгектер, 11-кылымдагы түрк булактарында «Киркизийя» деген ат менен белгилүү болгон, Санкт-Петербургда туулуп өскөн, белгилүү россиялык тарыхчы, орус чыгыш таануунун негиздөөчүлөрүнүн бири, академик Василий Владимирович Бартольдго (1869-1930) таандык. Россияда байыркы түрк жана кыргыздардын тарыхы бааланып, изилденет – археологиялык, тарыхый жана этнографиялык изилдөөлөр жүргүзүлөт, жана бүтүндөй музейлер түзүлөт. Алардын биринде онлайн түрүндө барууга мумкун – «Большой Алтай – прародина тюрков» виртуалдык музейи, түрк цивилизациясынын башаттарына арналган, Алтай мамлекеттик университетинин илимпоздору жана Алтай археология жана этнография музейинин адистери тарабынан түзүлгөн https://bolshoy-altay.asu.ru/museum/

Россия и сегодня является домом для большого количества кыргызстанцев. По данным переписи населения 2021 года, в РФ проживает более 138 тысяч этнических кыргызов, а длительное время находится до 1 миллиона граждан Кыргызстана. В то же время, более 5% коренного населения современной Кыргызской республики составляют этнические русские – это третий по численности народ в стране. Многие народы России родственны кыргызстанцам: на близкородственном современному кыргызскому языке говорят татары Западной Сибири и Поволжья, а также хакасы, шорцы, алтайцы – коренные народы Республики Хакасия и Республики Алтай российской Южной Сибири.

Русский язык для Кыргызстана имеет особое значение – в соответствии с Конституцией Кыргызской Республики он используется в качестве официального, и фактически является вторым языком в стране. Половина населения Кыргызстана регулярно использует русский язык в повседневной жизни. По словам Президента КР Садыра Жапаро-

Россия бүгүнкү күндө кыргызстандыктардын көбүнө үйү, жайгашкан жайы болуп эсептелинет. 2021-жылкы эл каттоо маалыматтарына ылайык, Россияда 138 миңден ашык этникалык кыргыз жашоодо, ал эми Кыргызстан жарандардын санынан Россияда коп убакыттан бери жашагандардын саны 1 миллионго чейин жетиши мүмкүн. Ошол эле убакта, бүгүнкү Кыргыз Республикасынын түпкү элинин 5% ден ашыгы этникалык орустардан турат – бул өлкөдөгү үчүнчү орундагы саны көп эл. Россиядагы көптөгөн элдер кыргызстандыктарга туугандыгы бар эл: азыркы кыргыз тилине жакын болгон тилде Батыш Сибир жана Поволжье талааларында татарлар, ошондой эле Хакасия жана Алтай республикаларында жашаган хакастар, шорлор, алтайлыктар сүйлөшөт

Кыргызстандын үчүн орус тили өзгөчө мааниге ээ – Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык, ал расмий тил катары колдонулат жана чындыгында өлкөдө экинчи тил болуп саналат. Кыргызстандын калкынын жарымы күнүмдүк жашоодо орус тилин үзгүлтүксүз колдонушат. Кыргыз Республикасынын

ва, «русский язык играет важную роль в жизни народа республики», и «необходимо работать над тем, чтобы каждый ее гражданин владел кыргызским, русским и одним из иностранных языков». Около 10% школ Кыргызстана ведут обучение на русском языке, в том числе с помощью преподавателей, направленных из РФ. В рамках соглашения, заключенного в 2023 году, к 2026 году Россия построит 9 русскоязычных школ в 7 крупных городах и 2 крупных селах Кыргызстана.

Почетное место в изучении кыргызской истории и культуры принадлежит российским ученым. Так, первый научный труд о кыргызском народе – «Записки о киргизах» - в 1855 году составил выдающийся ученый, член Русского географического общества Чокан Чингизович Валиханов, историк, этнограф, путешественник и просветитель. Чокан Валиханов совершил несколько экспедиций на территорию современного Кыргызстана, общаясь со сказителями и старейшинами, изучая историю, обычаи и традиции кыргызов. В 1856 г. Чокан Валиханов сделал первую научную запись великого эпоса «Манас», оценив его исключительное значение. Изучение «Манаса» и других памятников фольклора кыргызов продолжил великий российский востоковед, археолог, этнограф-тюрколог и просветитель Василий Васильевич Радлов – директор Музея антропологии и этнографии имени Петра Великого в Санкт-Петербурге и автор

Президенти Садыр Жапаровдун айтымында, «орус тили республиканын калкынын жашоосунда маанилүү ролду ойнойт» жана «ар бир жарандын кыргыз тилин, орус тилин жана бир чет тилин билүүсү үчүн иштеш керек» деген. Кыргызстандын мектептеринин так 10% орус тилинде билим берет, анын ичинде Россиядан жөнөтүлгөн мугалимдер аркылуу. 2023-жылы түзүлгөн келишимдин алкагында, 2026-жылга чейин Россия 7 ири шаарда жана 2 ири айылда 9 орус тилдүү мектеп куруу пландалууда

Кыргыз тарыхы жана маданиятын изилдөөгө россиялык илимпоздорго жогорку орун берилет. Мисалы, кыргыз эли жөнүндө биринчи илимий эмгекти – «Кыргыздар жөнүндө эскерүүлөр» – 1855-жылы белгилүү илимпоз, Россиянын географиялык коомунун мүчөсү Чокан Чингизович Валиханов жазган, ал тарыхчы, этнограф, саякатчы жана агартуу ишмери болуп саналат. Чокан Валиханов азыркы Кыргызстандын аймагында бир нече экспедициялар өткөрүп, эл акындары жана карыялар менен сүйлөшүп, кыргыздардын тарыхы, салттары жана традицияларын изилдеген. 1856-жылы Чокан Валиханов улуу эпос «Манастын» биринчи илимий жазуусун жасап, анын өзгөчө маанисин баалаган. «Манас» жана кыргыздардын фольклорунун башка эстеликтерин изилдөөнү уланткан белгилүү россиялык чыгыш таануучу, археолог, этнограф-түрколог жана агартуу ишмери Василий Васильевич Радлов – Санкт-Пе-

многотомных «Образцов народной литературы тюркских племен». Именно Радлов впервые опубликовал около 9,5 тысяч строк эпоса «Манас» на немецком и кыргызском языках, положив начало научному манасоведению.

Исключительная художественная и историко-культурная ценность эпоса «Манас» получила широкое признание среди российских деятелей культуры, науки и искусства. Полная запись текстов «Манаса» планомерно велась с 1920 года, изучением эпоса занимались многие советские ученые. К 1960 году была издана трилогия «Манас» на русском языке, а в 1980-х был подготовлен двуязычный русско-кыргызский текст эпоса объемом более 50 тысяч строк. Широко известен исполнитель эпоса «Манас» Валерий Матвеевич Ровинский – диктор радио и телевидения, народный артист Кыргызской Республики, популяризатор кыргызской поэзии. Валерием Матвеевичем исполнены и находятся в Золотом фонде Кыргызского радио произведения более 50 кыргызских поэтов. Валерий Матвеевич Ровинский является также автором и режиссёром телефильмов «Последний поход» и «И мой Манас»,

тербургдагы Петр I атындагы антропология жана этнография музейинин директору жана көп томдук «Түрк урууларынын эл адабиятынын көрсөтмөлөрү» деген эмгектин автору. Так ошол Радлов биринчи жолу «Манас» эпосунун 9,5 миңге жакын саптарын немис жана кыргыз тилдеринде жарыялап, илимий манасалыпбаруу тармагына башталгыч болду.

«Манас» эпосунун өзгөчө көркөмдүк жана тарыхый-маданий баалуулугу россиялык маданият, илим жана искусство өкүлдөрү арасында кеңири таанылды. «Манас» тексттеринин толук жазылышы 1920-жылдан тартып пландуу түрдө жүргүзүлгөн, эпосту изилдөө менен көптөгөн советтик илимпоздор алектенишкен. 1960-жылы орус тилинде «Манас» трилогиясы жарык көргөн, ал эми 1980-жылдары 50 миң саптан ашык көлөмдөгү эки тилдүү орус-кыргыз тексттери даярдалган. «Манас» эпосунун аткаруучусу Валерий Матвеевич Ровинский кеңири белгилүү – радионун жана телевидениенин диктору, Кыргыз Республикасындагы эл артисти, кыргыз поэзиясынын популярдаштыруучусу. Валерий Матвеевич кыргыз поэзиясынын 50дөн ашык акындын чыгармаларын аткарып, Кыргыз радиосунун Алтын фондуна кирген. Валерий Матвеевич Ровинский ошондой эле «Акыркы жортуул» жана «Менин Манасым» телефильмдеринин автору жана режиссёру, бул чыгармалар «Манас» эпосунун 1000 жылдыгына арналган. Россияга болгон урматтын жана достуктун белгиси катары 2012-жылы Москва шаарындагы Достук паркында атчан Улуу Манас статуясы орнотулган, аны Бишкек шаары россиялык борборго белек кылган. 2013-жылы ЮНЕСКО

посвященных 1000-летию эпоса «Манас». В знак уважения и дружбы с Россией в Парке Дружбы города Москвы в 2012 году была воздвигнута конная статуя Манаса Великодушного, подаренная Бишкеком российской столице. В 2013 году ЮНЕСКО признала эпос «Манас» одним из шедевров нематериального культурного наследия человечества – в этом есть заслуга и русских манасоведов – исследователей, переводчиков, поэтов и писателей.

Широко известен во всем мире научный подвиг русских путешественников, открывших для мировой науки и описавших для народного хозяйства горы и степи Кыргызстана – географов, геологов, альпинистов. Петр Петрович Семенов – Тян-Шанский (1827-1914) является первым ученым, проникнувшим в горы центрального Тянь-Шаня (Ала-Тоо), описавшим побережья Иссык-Куля, истоки Нарына и Сары-Джаза. Его разносторонние исследования, наблюдения и отчеты составили подробную картину природы и географии Центральной Азии, и в знак признания его заслуг он получил право именоваться «Тян-Шанским». Его имя носят десятки видов растений и животных, а также географических объектов – например, пик, перевал и ледник в горном массиве Муз-Тоо. Великому русскому ученому посвящен памятник в г. Балыкчы на берегу Иссык-Куля.

«Манас» эпосун адамзаттын маанилүү материалдык эмес маданий мурасы катары тааныган – буга орус манасчыларынын, изилдөөчүлөрдүн, котормочулардын, акындардын жана жазуучулардын эмгектери да салым кошкон деп билсек болот.

Дүйнө жүзүндө кыргызстандын тоолорун жана талааларын дүйнөлүк илимге ачкан жана элдик чарба үчүн сүрөттөгөн орус саякатчылары - географдар, геологдор, альпинисттердин илимий эрдиги кеңири белгилүү. Петр Петрович Семенов - Тян-Шанский (1827-1914) борбордук Тянь-Шандын (Ала-Тоо) тоолоруна кирген биринчи илимпоз болуп, Ыссык-Көлдүн жээгин, Нарындын жана Сары-Жаздын башаттарын сүрөттөгөн. Анын көп тараптуу изилдөөлөрү, байкоолору жана отчеттору Борбордук Азиянын табиятын жана географиясын толук картина түрүндө чагылдырды, анын ийгиликтерин тааныгандык үчүн «Тян-Шанский» аталышын алууга укук алды. Анын ысымы менен ондогон өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын, ошондой эле географиялык объектилердин - мисалы, Муз-Тоо тоолу массивиндеги чоку, ашуулар жана мөңгү аталат. Улуу орус илимпозуна Ыссык-Көлдүн жээгиндеги Балыкчы шаарында эстелик орнотулган.

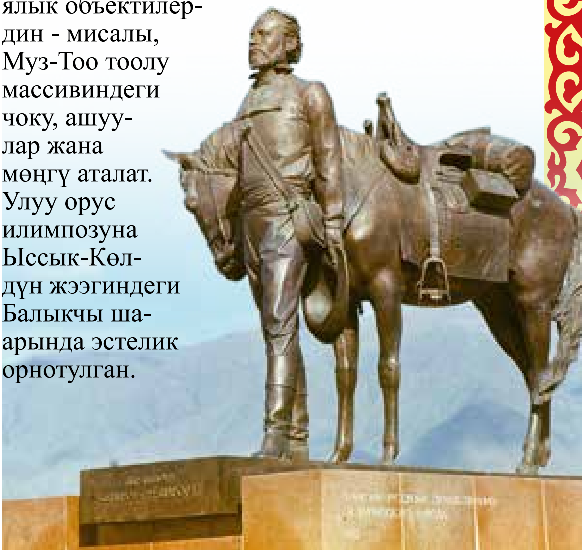

Большой научной ценностью обладают труды многих других русских исследователей. Зоолог и путешественник Николай Алексеевич Северцов 20 лет провел в путешествиях по Средней Азии, проведя 3 длительных экспедиции по территории Кыргызстана. Результаты своих исследований он описал в книге «Путешествие по Туркестанскому краю и исследование горной страны Тянь-Шань» (1873). Первым геологом в кыргызстанских горах был Иван Васильевич Мушкетов, в 1870-х годах совершивший несколько экспедиций в горы Тянь-Шаня. И.В.Мушкетов изучил геологические и географические особенности хребтов и межгорных котловин, описал множество месторождений полезных ископаемых, собрал коллекцию минералов, горных пород и окаменелостей, составил первую геологическую карту Средней Азии. По его инициативе была создана первая в России Сейсмическая комиссия, занимавшаяся мониторингом сейсмической активности в среднеазиатском регионе. Еще одним выдающимся исследователем региона был Алексей Павлович Федченко, первым изучивший Ферганскую долину, горы Алая и ставший первооткрывателем Заалайского хребта (хребет Чон-Алай). Изучением природы Кыргызстана и обычаев его народов занимались многие русские исследователи – супруги Наливкины, Кушелевский, Кузнецов, Ситняковский и другие.

Множество мест на карте Кыргызстана названо именами русских путешественников и первопроходцев. Пожалуй, особенно заметный географический след оставил Николай

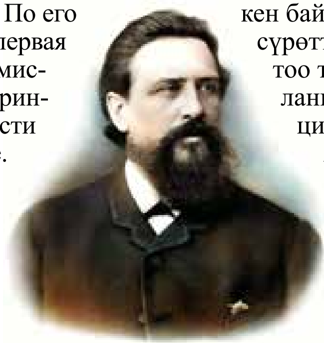

Россиялык окумуштуулардын илимий баалуулугу жогору болгон эмгектери. Зоолог жана саякатчы Николай Алексеевич Северцов Орто Азияда 20 жыл саякаттап, Кыргызстан аймагында үч ири экспедиция жүргүзгөн. Өзүнүн изилдөөлөрүнүн жыйынтыгын ал 1873-жылы жарыяланган «Түркестан жеринде саякаттоо жана Тянь-Шань тоолуу өлкөсүн изилдөө» (1873)» аттуу китебинде баяндаган. Кыргыз тоолорунда алгачкы геолог Иван Васильевич Мушкетов 1870-жылдары Тянь-Шань тоолоруна бир нече экспедиция уюштурган И.В. Мушкетов тоо кыркаларынын жана тоолордун арасындагы ойдуңдардын геологиялык жана географиялык өзгөчөлүктөрүн изилдеп, көптөгөн пайдалуу кен байлыктардын кендерин сүрөттөгөн, минералдардын, тоо тектердин жана ташка айланган калдыктардын коллекциясын чогултуп, Борбордук Азиянын алгачкы геологиялык картасын түзгөн. Анын демилгеси менен Россияда биринчи Сейсмологиялык комиссия түзүлүп, ал Орто Азиядагы сейсмологиялык активдүүлүктү изилдеген. Аймакты изилдеген дагы бир көрүнүктүү окумуштуу Алексей Павлович Федченко болгон. Ал Фергана өрөөнүн, Алай тоолорун изилдеген жана Чоң-Алай кырка тоосун биринчи болуп ачкан. Кыргызстандагы табиятты жана элинин каада-салтын көптөгөн россиялык изилдөөчүлөр изилдеген, алардын арасында жубайлар Наливкиндер, Кушелевский, Кузнецов, Ситняковский жана башкалар болгон.

Михайлович Пржевальский - российский путешественник, географ и натуралист, почётный член Русского географического общества. Николай Михайлович был руководителем четырёх экспедиций в Центральную Азию (1870–1885), в которых провел более 9 лет. Он впервые описал природу многих районов Центральной Азии, составил географические карты самых малоизученных, пустынных и гористых местностей, открыл ряд хребтов, котловин и озёр, собрал богатейшие орнитологические, зоологические, ботанические и минералогические коллекции. За свои заслуги он был награжден медалью «Первого исследователя природы Центральной Азии». В Кыргызстане именем Н.М. Пржевальского назван ледник в горном массиве Муста-Ата близ Иссык-Куля и Пик Пржевальского (4283 м) на хребте Тескей Ала-Тоо горной системы Тянь-Шань. Николай Михайлович открыл несколько видов животных, многие из которых названы в его честь – в том числе знаменитая дикая лошадь Пржевальского. Великий путешественник умер в 1888 году в городе Каракол, где он готовился к очередной экспедиции – вплоть до 1992 года этот город носил название Пржевальск. Сегодня в его честь называется поселок Пристань-Пржевальск в окрестностях Каракола. Наследие Пржевальского чтят в Кыргызстане – познакомиться с ним можно посетив Мемориально-музейный комплекс Н.И. Пржевальского близ города Каракола, на территории которого находится его могила.

Кыргызстан картасында россиялык саякатчылардын жана жол башчылардын ысымдарына аталып калган көптөгөн жерлер бар. Айрыкча Николай Михайлович Пржевальскийдин географиялык изи өзгөчө чоң мааниге ээ. Ал россиялык саякатчы, географ жана натуралист, Россиянын Географиялык коомунун ардактуу мүчөсү болгон. Николай Михайлович 1870-1885-жылдар аралыгында Орто Азияда төрт ири экспедицияны жетектеген жана жалпысынан 9 жылдан ашык убакыт саякаттаган. Ал Орто Азиянын көптөгөн аймактарынын табиятын биринчи болуп сүрөттөп, эң аз изилденген, тоолуу жана чөлдүү жерлердин географиялык карталарын түзгөн. Көптөгөн кыркаларды, өрөөндөрдү жана көлдөрдү ачкан. Ал ошондой эле орнитологиялык, зоологиялык, ботаникалык жана минералогиялык коллекцияларды чогулткан. Пржевальскийдин ысымы Кыргызстандагы Муста-Ата тоо массивиндеги мөңгүгө жана Тескей Ала-Тоодогу 4283 метр бийиктиктеги Пржевальский чокусуна ыйгарылган. Ал жаныбарлардын бир нече түрүн ачкан, алардын арасында атактуу Пржевальский жылкысы бар. Улуу саякатчы 1888-жылы Каракол шаарында дүйнөдөн кайткан, ал шаар 1992-жылга чейин Пржевальск деп аталган. Бүгүн анын урматына Караколдун жанындагы Пристань-Пржевальск конушу аталган. Кыргызстанда Пржевальскийдин мурасын терең урматташат – аны менен таанышуу үчүн Каракол шаарынын жанындагы Н.И. Пржевальскийдин Мемориалдык музей комплексине баруусга болот, анын аймагында анын мүрзөсү жайгашкан.

Красоту природы Кыргыстана изображали на своих картинах многие русские художники. Знаменитый Василий Васильевич Верещагин отправился в кыргызские земли и запечатлел виды гор близ станицы Лепсинской, хребта Заилийский Алатау, долины реки Чу. Художник побывал на озере Алаколь, поднимался на высокие перевалы хребтов Джунгарского Алатау. Он рисовал озеро Иссык-Куль, снежные вершины Киргизского хребта, Нарына на Тянь-Шане, делал зарисовки в Боомском ущелье. Пять этюдов Верещагин создал в горах близ Иссык-Куля, ярчайший из них — «Проход Барскаун». Рисовал он и кыргызов – известны его картины «Киргиз», «Перекочёвка киргизов» и «Киргизские кибитки на реке Чу». В знак благодарности и признательности за гостеприимство, в 1871 году Василий Верещагин нарисовал Байтик-баатыра Канаева в его юрте с соколом в руке и в парадном одеянии. Сегодня этот портрет великого кыргызского предводителя находится в Государственной Третьяковской галерее в Москве.

Кыргызстан табиятынын коозлугун россиялык сүрөтчүлөр өз эмгектеринде чагылдырган. Белгилүү сүрөтчү Василий Васильевич Верещагин Кыргызстанга келип, Лепсинск айылына жакын тоо көрүнүштөрүн, Заилий Ала-Тоо кырка тоолорун жана Чүй дарыясынын өрөөнүн сүрөттөрүнө түшүргөн. Ал Алакөл көлүндө болуп, Жунгар Ала-тоосунун бийик ашууларына чыгып, Иссык-Көлдүн тоолору, Кыргыз кырка тоосунун чокулары, Нарын дарыясы жана Боом капчыгайы сыяктуу жерлерди да сүрөттөгөн. Верещагин Иссык-Көлдүн жанындагы тоолордо беш этюд тарткан, алардын эң белгилүүсү — «Барскаун ашуусу». Сүрөтчү кыргыздардын турмушун да чагылдырган: анын «Кыргыздар», «Кыргыздардын көчүү мезгили», «Чүй дарыясындагы кыргыз боз үйлөрү» деген эмгектери белгилүү. 1871-жылы ал Байтик баатырдын сүрөтүн анын боз үйүндө тарткан. Бүгүн бул портрет Москвадагы Третьяков галереясында сакталууда.

Русские и другие славяне являются коренными жителями Кыргызстана с конца 19 века. Большинство русских проживает в северных районах Киргизии, в городе Бишкек, Чуйской и Иссык-Кульской областях. Русские переселенцы появились здесь более 140 лет назад. Кыргызы перенимали у русских навыки земледелия и ведения оседлого сельского хозяйства, а русские поселенцы, с большим интересом относились к традициям и мастерству местного населения – так, первые православные церкви в Кыргызстане были войлочными, переносными, сконструированными по типу юрт. С 1870-х годов в Кыргызстане строятся православные церкви, причем известны факты, когда кыргызы тоже жертвовали на строительство «русских мечетей» и помогали их возводить. Сегодня в Кыргызстане проживает более 527 тысяч русских – это третий по численности населения народ в Республике, а православное христианство – одна из распространенных традиционных религий Кыргызстана.

Современный Бишкек – очень зеленый город с прекрасными садами и парками. Трудно сейчас поверить, что город был основан в полупустыне. Администрация города, простые горожане сделали все возможное, чтобы превратить Пишпек (старое название города) в город-сад. Каждый горожанин обязан был рядом с домом вдоль улицы высадить не

Россиялыктар жана башка славяндар Кыргызстанда 19-кылымдын аягынан бери жашап келет. Көпчүлүк орустар Кыргызстандын түндүк аймактарында, Бишкек шаарында, Чүй жана Ысык-Көл облустарында жашашат. Орус көчмөндөрү Кыргызстанда 140 жылдан ашык убакыт мурун пайда болгон. Кыргыздар орустардан дыйканчылыктын жана отурукташкан айыл чарбанын ыкмаларын өздөштүргөн, ал эми орус көчмөндөрү жергиликтүү элдин салттарына жана кол өнөрчүлүгүнө чоң кызыгуу менен мамиле кылышкан. Мисалы, Кыргызстандагы алгачкы православдык чиркөөлөр кийизден жасалган жана көчмө боз үй түрүндө болгон. 1870-жылдардан баштап Кыргызстанда православдык чиркөөлөр салына баштаган, ал тургай кыргыздар «орус мечиттерин» курууга жардам берип, каражат чогултуп беришкен учурлар болгон. Бүгүнкү күндө Кыргызстанда 527 миңден ашык орус улутундагы адамдар жашайт, бул өлкөдөгү калктын саны боюнча үчүнчү чоң улут. Ал эми православдык христиандык Кыргызстандагы салттуу диндердин бири болуп эсептелет.

Бүгүнкү Бишкек – кооз бакчалары жана парктары менен өзгөчөлөнгөн жашыл шаар. Азыр бул шаар мурда жарым чөлдө негизделген деп элестетүү кыйын. Шаардык администрация жана жөнөкөй тургундар Пишпекти (шаардын мурунку аталышы) бактуу шаарга айландыруу үчүн бардык аракеттерди жасашкан.

менее 25 деревьев, каждый приезжий купец обязан был с дохода своей торговли выделить средства на озеленение Пишпека. Для устройства озеленительных работ в 1878 году в Пишпек был направлен уроженец Севастополя Алексей Михайлович Фетисов — русский ботаник, ученый-садовод и лесовод. Заложенный им в 1879—1880 годах Казённый сад Пишпека скоро получил широкую и заслуженную известность. В 1881 году на месте заболоченного пустыря Фетисов заложил Карагачёвую рощу и питомник при ней, в одиночку высадив более 10 000 деревьев – позже часть этой рощи стала парком культуры и отдыха, а остальная, заповедная часть, включена в список охраняемых памятников истории культуры и природы Кыргызской Республики. В 1883 начинается озеленение бульварной аллеи - современного проспекта Эркиндик. В 1889 на базе Казённого сада и питомника была открыта школа садоводства для мальчиков из киргизских семей, где Алексей Михайлович совмещал обязанности заведующего и преподавателя. В школе готовили земледельцев, садоводов, огородников и пчеловодов. Кроме озеленительных работ и преподавательской деятельности Алексей Михайлович исследовал флору Кыргызстана, став первооткрывателем 182 видов местных растений, успешно занимался жи-

Ар бир тургун үйүнүн жанында, көчөнүн боюнда жок дегенде 25 түп дарак отургузууга милдеттүү болгон, ал эми шаарга келген соодагерлер соодадан түшкөн кирешеден Пишпекти жашылдандыруу үчүн каражат бөлүүгө милдеттендирилген. 1878-жылы жашылдандыруу иштерин уюштуруу үчүн Севастополдо туулган Алексей Михайлович Фетисов – орус ботаниги, илимпоз-багбан жана токойчу Пишпекке жиберилген. Анын 1879—1880-жылдары негиздеген «Пишпектеги Казыналык багы» көп өтпөй эле кеңири жана татыктуу таанымалдыкка ээ болгон. 1881-жылы Фетисов саздак бош талаада Карагач токоюн жана анын жанында питомник негиздеген. Ал бул ишти жалгыз аткарып, 10 миңден ашуун дарак отургузган. Кийинчерээк бул токойдун бир бөлүгү Маданият жана эс алуу паркы болуп калса, калган бөлүгү корук катары Кыргыз Республикасынын тарыхый, маданий жана жаратылыш эстеликтеринин тизмесине киргизилген. 1883-жылы азыркы Эркиндик проспектисинде бульвардык аллеяны жашылдандыруу иштери башталган. 1889-жылы Казыналык багы жана питомниктин базасында кыргыз үй-бүлөлөрүнүн уулдары үчүн багбанчылык мектеби ачылып, анда Алексей Михайлович башчылык менен мугалимдикти айкалыштырып иштеген. Мектепте дыйканчылык, багбанчылык, жашылча өстүрүү жана аарычылык кесиптери боюнча адистер даярдалган. Жашылдандыруу иштеринен жана мугалимдиктен тышкары, Алексей Михайлович Кыргызстан флорасын изилдеп, жергиликтүү өсүмдүктөрдүн 182 түрүн биринчи болуп аныктаган. Ошондой эле мал чарбачылыгы, хмель өстүрүү, сыр жасоо жана

вотноводством, хмелеводством, сыроварением, проводил археологические исследования. Зеленые сады и аллеи современного Бишкека во многом его заслуга.

археологиялык изилдөөлөр менен да алектенген. Бүгүнкү Бишкектин жашыл бакчалары жана аллеяларынын жаралышы анын чоң эмгегинин натыйжасы болуп саналат.

Сразу же после вхождения в состав Российской империи на кыргызских землях, в особенности в Пишпеке, появляются первые культурно-просветительные учреждения, школы. Уже в 1874 году в Караколе был основан пансион для кыргызских учеников, а всего было создано 16 школ, в которых до революции в них обучалось 750 учеников, в том числе 670 кыргызов. Кроме того, еще до 1917 года в кыргызских землях было создано 20 народных библиотек с книгами, в том числе на кыргызском языке. Несмотря на небольшое количество школ и библиотек, именно в них получили образование выдающиеся представители кыргызского народа – будущие просветители и государственные деятели Кыргызстана.

Кыргыз жерлери, айрыкча Пишпек, Орус империясынын курамына киргенден кийин эле алгачкы маданий-агартуу мекемелери жана мектептер ачыла баштаган. 1874-жылы Караколдо кыргыз окуучулары үчүн пансион негизделген, ал эми жалпы 16 мектеп ачылып, революцияга чейин бул мектептерде 750 окуучу, анын ичинде 670 кыргыз бала билим алган. Ошондой эле, 1917-жылга чейин кыргыз жерлеринде кыргыз тилиндеги китептери бар 20 элдик китепкана түзүлгөн. Мектептердин жана китепканалардын саны аз болгондугуна карабастан, дал ошол мекемелерде кыргыз элинин көрүнүктүү өкүлдөрү – келечектеги агартуучулар жана Кыргызстандын мамлекеттик ишмерлери билим алышкан.

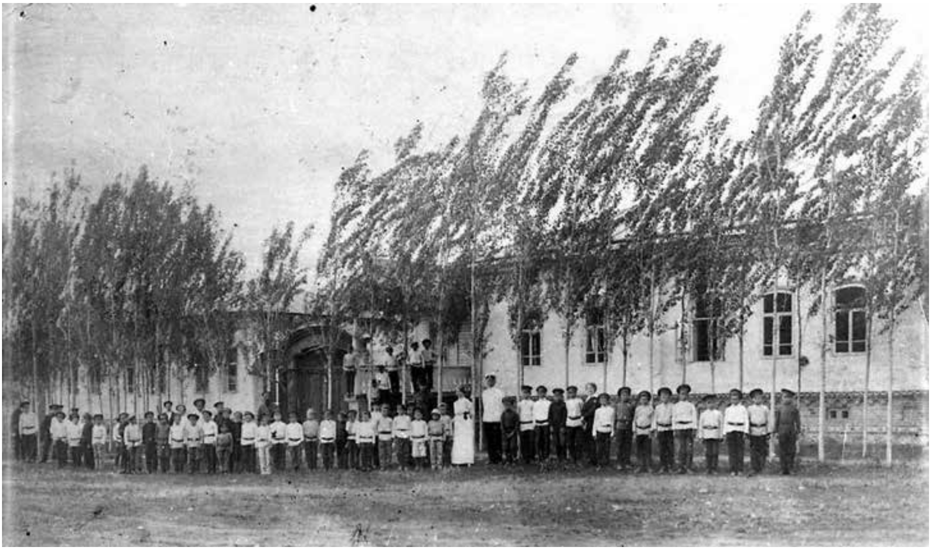

Одной из главных задач советской Киргизии было преодоление неграмотности населения. В 1897 году только 6 из 1000 кыргызов умели читать и писать. Уже к марту 1925 года открылось 349 начальных школ и 148 школ грамотности для взрослых. В 1924 году был создан Академический центр Киргизии, разрабатывающий учебно-методические программы для всех типов школ на кыргызском языке, объединяющий краеведческие и научно-педагогические общества, состоявшие преимущественно из учителей. Большую помощь оказывало Киргизии Министерство просвещения РСФСР. Из числа выпускников московских, ленинградских и других вузов в Киргизию ежегодно направлялись сотни учителей. В результате этой работы к 1930 году грамотность кыргызстанцев выросла в 38 раз, а к 1956 году - в 44 раза. Система образования не ограничивалась школьным уровнем: в 1932 году на базе Киргизского центрального педагогического техникума открылось первое киргизское высшее учебное заведение - Киргизский государственный педагогический институт имени М.В. Фрунзе; сегодня это Кыргызский национальный университет имени Ж. Баласагына. Первые специалисты, первые доктора и

Советтик Кыргызстандагы негизги максаттардын бири элдин сабатсыздыгын жоюу болгон. 1897-жылы 1000 кыргыздын ичинен болгону 6 гана адам окуганды жана жазганды билген. Бирок 1925-жылдын мартына карата 349 башталгыч мектеп жана чоңдор үчүн 148 сабаттуулук мектеби ачылган 1924-жылы Кыргызстанда бардык типтеги мектептер үчүн кыргыз тилинде окуу-методикалык программаларды иштеп чыккан, негизинен мугалимдерден турган жер таануу жана илимий-педагогикалык коомдорду бириктирген Академиялык борбор түзүлгөн. Бул иштерге РСФСРдин Эл агартуу министрлиги чоң жардам көрсөткөн. Москвадан, Ленинграддан жана башка жогорку окуу жайлардан бүтүрүүчүлөрдүн арасынан Кыргызстанга жыл сайын жүздөгөн мугалимдер жиберилген. Бул иш-аракеттердин натыйжасында 1930-жылга карата кыргызстандыктардын сабаттуулугу 38 эсеге өскөн, ал эми 1956-жылга карата 44 эсеге жеткен. Билим берүү системасы мектеп деңгээли менен гана чектелген эмес: 1932-жылы Кыргыз борбордук педагогикалык техникумунун базасында алгачкы кыргыз жогорку окуу жайы – М.В. Фрунзе атындагы Кыргыз мамлекеттик педагогикалык институту ачылган. Азыр бул окуу жай Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети болуп саналат. Кыргыздардын арасынан чыккан алгачкы адистер, докторлор жана илим кандидаттары Москва жана Ленинграддагы орус окумуштууларынын тарбиялануучулары болгон.1988-жылы Кыргызстандын калкы толугу менен сабаттуу болуп, республикада 10095 илимий кызматкер, анын ичинде 256 илим доктору жана 3402 илим кандидаты бар болчу.

кандидаты наук из числа кыргызов — это воспитанники русских ученых из Москвы и Ленинграда. В 1988 году в Киргизии при всеобщей грамотности населения насчитывалось уже 10095 научных работников, в том числе 256 докторов и 3402 кандидатов наук.

Большие силы были направлены на улучшение положения кыргызского народа – развитие бесплатного и общедоступного образования и здравоохранения, строительство городов и заводов, развитие сельского хозяйства, обеспечение рабочих мест. Важным условием для этих улучшений стало равноправие мужчин и женщин, гарантированное государством: по данным 1926 года, 60% кыргызок в возрасте16 лет были замужними, читать и писать умели только 0,3% кыргызок. Необходимо было запретить многоженство, принудительные и ранние браки, дать женщинам возможность получать образование и работать. Создавались специальные женотделы, клубы и «красные юрты», которые обучали женщин чтению и письму, уходу за детьми и основам гигиены, обучали и консультировали их по правовым вопросам, готовили к работе в государственных и общественных учреждениях. Большая роль в этом движении, получившем название «Худжум», принадлежала самим кыргызским женщинам – таким, как Алымкан Мамыткулова, Айнабюбю Джалганбаева, Турсун Усманова, Уркуя Салиева, Зууракан Кайназарова, Айша Тюменбаева и многие другие. Уже к 1940 году кыргызки составляли до 36% учащихся и до 40% рабочих и служащих. По всей республике строились женские медицинские консультации, больницы, поликлиники, родиль-

Кыргыз элинин абалын жакшыртуу үчүн чоң аракеттер көрүлгөн – акысыз жана жалпыга жеткиликтүү билим берүү менен саламаттыкты сактоону өнүктүрүү, шаарлар менен заводдорду куруу, айыл чарбасын өнүктүрүү жана жумуш орундарын түзүү иштерине басым жасалган. Бул өзгөрүүлөр үчүн маанилүү шарттардын бири – эркектер менен аялдардын тең укуктуулугу болгон, аны мамлекет кепилдеген. 1926-жылдагы маалыматтар боюнча, 16 жаштагы кыргыз кыз-келиндердин 60%ы турмушка чыккан, ал эми окуп-жаза алган кыргыз аялдарынын саны болгону 0,3%ды түзгөн. Көп аял алуу, мажбурлап турмушка берүү жана эрте никеге турууну токтотуу, аялдарга билим алуу жана иштөө мүмкүнчүлүктөрүн берүү зарыл болгон. Бул максатта атайын аялдар бөлүмдөрү, клубдар жана «кызыл боз үйлөр» түзүлгөн. Алар аялдарды окуп-жазууга, балдарды багуу жана гигиенанын негиздерине үйрөткөн, укуктук маселелер боюнча билим берип, мамлекеттик жана коомдук мекемелерде иштөө үчүн даярдаган. «Хужум» деп аталган бул кыймылда кыргыз аялдары – Алымкан Мамыткулова, Айнабүбү Жалганбаева, Турсун Усманова, Уркуя Салиева, Зууракан Кайназарова, Айша Түмөнбаева жана

ные дома и детские сады. Все эти меры улучшили здоровье населения Киргизской ССР, снизили младенческую смертность – так, численность населения республики выросла с 834 тысяч человек в 1925 году до почти 4,258 млн. человек в 1989 году.

Установление советской власти в Кыргызстане оказало огромное влияние на развитие культуры. Еще в 1914 году на базе русской школы города Ош образовался театральный кружок под руководством Рахмонберди Мадазимова и Балтыходжи Султановича Султанова, в 1918 году ставший драматической труппой при Революционном военном совете Туркестанского фронта гражданской войны. В репертуаре труппы, кроме театральных постановок, были многочисленные концертные программы, использовались народные мелодии для музыкального сопровождения спектаклей. С 1929 года на базе боевой драматической труппы был образован современный Ошский государственный академический узбекский музыкально-драматический театр имени Бабура – старейший профессиональный театр Киргизии. Уже в 1934 году Ошский театр выступал с гастролями в Москве и Ленинграде, в репертуаре театра были постановки кыргызских, узбекских и русских авторов на разных языках. Уже в 1926 году была создана музыкально-драматическая студия в городе Пишпек, первым руководителем которой стал актёр русского театра г. Ташкента

башка көптөгөн айымдардын ролу чоң болгон.1940-жылга карата кыргыз кыз-келиндери окуучулардын 36%ын жана жумушчулар менен кызматкерлердин 40%ын түзгөн. Республика боюнча аялдар үчүн медициналык консультациялар, ооруканалар, поликлиникалар, төрөт үйлөрү жана балдар бакчалары курулган. Бул чаралар Кыргыз ССРинин калкынын саламаттыгын жакшыртып, ымыркайлардын өлүмүн азайткан. Натыйжада, республиканын калкынын саны 1925-жылы 834 миң адамдан 1989-жылы 4,258 миллион адамга жеткен.

Совет бийлигинин Кыргызстанда орношуусу маданияттын өнүгүшүнө зор таасирин тийгизди. Дагы 1914-жылы Ош шаарындагы орус мектебинин базасында Рахмонберди Мадазимов жана Балтыходжа Султанович Султановдун жетекчилиги астында театралдык ийрим түзүлүп, ал 1918-жылы жарандык согуштун Түркстан фронтунун Революциялык аскер кеңешине караштуу драмалык труппага айланган. Труппанын репертуарында театрдык спектаклдерден тышкары, ар кандай концерттик программалар коюлуп, спектаклдердин музыкалык коштоосунда элдик обондор колдонулган. 1929-жылдан тарта аталган драмалык труппанын негизинде бүгүнкү Ош мамлекеттик академиялык өзбек музыкалуу-драмалык театры түзүлгөн. Бул театр – Кыргызстандагы эң эски профессионалдык театр болуп саналат жана Бабур атындагы

Н. Еленин. Сегодня это главный драматический театр Кыргызстана - Кыргызский национальный академический драматический театр имени Т. Абдумомунова. За почти сотню лет Кыргызский национальный драмтеатр поставил около 500 спектаклей по произведениям авторов мировой драматургии, русских и кыргызских авторов.

7 ноября 1930 года в городе Фрунзе был образован музыкально-драматический театр – ныне Кыргызский национальный академический театр оперы и балета имени Абдыласа Малдыбаева. В эти годы в Киргизию приезжали талантливые российские деятели культуры, педагоги. Среди них были знаменитые «московские киргизы» - композиторы и музыканты Владимир Александрович Власов и Владимир Георгиевич Фере, основатели кыргызской профессиональной музыкальной культуры. Музыканты верхом объезжали кыргызские селения, знакомясь с духовной культурой кыргызов, народным творчеством исполнителей традиционных песен, сказаний и эпоса – акынчи и манасчи, записывали мелодии и тексты. В.А.Власов вскоре возглавил Музыкально-драматический театр, а В.Г.Фере – Фрунзенскую консерваторию. В сотрудничестве с Абдыласом Малдыбаевым – актером, певцом, композитором и педагогом, Власов и Фере написали целый ряд музыкальных произведений, в том числе первую киргизскую оперу «Ай-Чурек» («Лунная красавица»), Госу-

театр деп аталат. 1934-жылы эле Ош театры Москва жана Ленинград шаарларына гастролго чыгып, кыргыз, өзбек жана орус авторлорунун чыгармаларын ар түрдүү тилдерде койгон. 1926-жылы Пишпек шаарында музыкалуу-драмалык студия түзүлүп, анын биринчи жетекчиси Ташкент шаарындагы орус театрынын актёру Н. Еленин болгон. Бүгүн бул студия Кыргызстандагы башкы театр – Т. Абдумомунов атындагы Кыргыз улуттук академиялык драмалык театрына айланган. Кыргыз улуттук драмтеатр бир кылымга жакын тарыхында дүйнөлүк драматургиянын, орус жана кыргыз авторлорунун чыгармалары боюнча 500гө жакын спектакль койгон.

1930-жылдын 7-ноябрында Фрунзе шаарында музыкалык-драмалык театр негизделген – бүгүнкү күндө ал Абдылас Малдыбаев атындагы Кыргыз улуттук академиялык опера жана балет театры болуп саналат. Ошол жылдары Кыргызстанга таланттуу россиялык маданият ишмерлери жана педагогдор келип, кыргыз музыкалык маданиятынын профессионалдык негиздерин түптөгөн. Алардын арасында белгилүү “московалык кыргыздар” – композиторлор жана музыканттар Владимир Александрович Власов жана Владимир Георгиевич Фере бар болчу. Алар кыргыз айыл-кыштактарын кыдырып, элдик маданият менен таанышып, салттуу ырлардын, баяндардын жана эпостордун аткаруучулары – акындар менен манасчылардын чыгармачылыгын изилдеп, обондорду жана тексттерди жазып алышкан. В.А. Власов көп өтпөй Музыкалык-драмалык театрды, ал эми В.Г. Фере Фрунзедеги консерваторияны жетектеп калган. Абдылас Малдыбаев – актер, ырчы, композитор жана педагог менен биргеликте Власов жана Фере бир катар музыкалык чыгармаларды, анын ичинде биринчи кыргыз операсы «Айчүрөк», Кыргыз ССРинин

дарственный гимн Киргизской ССР, народные музыкальные драмы «Алтын кыз» («Золотая девушка») и «Аджал ордуна» («Не смерть, а жизнь»). Власов и Фере создали первый киргизский национальный балет «Анар», в котором широко были использованы народные песни, танцы, игры. Произведения талантливого содружества стали основой репертуара Киргизского национального музыкального театра. Во время Великой отечественной войны композиторы издавали патриотические песни, широко распространяемые на фронтах, В.А. Власов руководил Киргизской фронтовой бригадой артистов и музыкантов. В 1950-1960-е годы Власов и Фере написали балет «Весна Ала-Тоо», оперы «На берегах Иссык-Куля» и «Токтогул» и другие произведения. По повестям Чингиза Айтматова В.А. Власовым были созданы балет «Асель» и музыкально-драматическое повествование для симфонического оркестра, чтеца, хора и солистов «Прощай, Гульсары!». Всего Власов и Фере создали 120 музыкальных произведений на кыргызские темы – современники писали, что «их вырастила и воспитала киргизская народная музыка». Воспитанники «московских киргизов» и сегодня продолжают развивать кыргызстанскую музыку, оперу и балет.

Мамлекеттик гимнин, элдик музыкалык драмаларды – «Алтын кыз» жана «Ажал ордуна» жазышкан. Власов жана Фере элдик ырлар, бийлер жана оюндар кеңири колдонулган биринчи кыргыз улуттук балети «Анарды» түзүшкөн. Бул таланттуу тандемдин чыгармалары Кыргыз улуттук музыкалык театрынын репертуарынын негизин түзгөн. Улуу Ата Мекендик согуш учурунда композиторлор фронттордо кеңири жайылган патриоттук ырларды чыгарышкан. В.А. Власов Кыргыз фронттук артисттер жана музыканттар бригадасын жетектеген. 1950–1960-жылдары Власов жана Фере «Ала-Тоо жазы» балетин, «Ысык-Көл жээктеринде» жана «Токтогул» опералырын жана башка чыгармаларды жазышкан. Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларынын негизинде В.А. Власов «Асель» балетин жана симфониялык оркестр, көркөм окуучусу, хор жана солисттер үчүн «Кош, бол Гүлсары!» музыкалуу-драмалык баянын жараткан. Жалпысынан, Власов жана Фере кыргыз тематикасына арналган 120 музыкалык чыгарма жаратышкан. Ошол кездеги замандаштар бул тууралуу: «Аларды кыргыз элдик музыкасы тарбиялап өстүрдү» деп жазышкан. «Московалык кыргыздардын» шакирттери бүгүнкү күнгө чейин кыргыз музыкасын, операсын жана балетин өнүктүрүүнү улантышууда.

Широкую известность и популярность получила в Советском Союзе кыргызская народная музыка и литература. Печатались на кыргызском и узбекском языке, переводились на русский язык и издавались большими тиражами произведения народных поэтов-импровизаторов – акынов. Выдающиеся акыны, такие как Тоголок Молдо, Токтогул Сатылганов, Калык Акиев, Алымкул Усенбаев пользовались большим почетом и не только исполняли традиционный народный эпос кыргызов, но и создавали собственные песни, поэмы, стихотворения, писали музыку, давали массовые концерты. В лице поэтов-акынов народная культура кыргызов получила полную государственную поддержку и признание – они становились народными артистами, членами Союза писателей, получали премии и ордена. Богатейший кыргызский фольклор привлек пристальное внимание русских исследователей, ученых-музыковедов и этнографов – таких, как Александр Викторович Затаевич, автор сборника «250 киргизских инструментальных пьес и напевов», и Виктор Сергеевич Виноградов. В.С. Виноградов написал большое количество работ о традиционной и советской кыргызской музыке, собрал большой фольклорно-этнографический материал в многочисленных экспедициях, описал наследие акынов и исполнителей эпоса

Совет мезгилинде кыргыз эл музыкасы менен адабияты кеңири таанылып, абдан популярдуу болгон. Элдик акындар – төкмө акындардын чыгармалары кыргыз жана өзбек тилдеринде жарыяланып, орус тилине которулуп, чоң тираж менен басылып чыккан. Тоголок Молдо, Токтогул Сатылганов, Калык Акиев, Алымкул Үсөнбаев сыяктуу көрүнүктүү акындар чоң урмат-сыйга ээ болуп, алар кыргыздардын салттуу элдик эпосун гана аткарып тим болбостон, өздөрү да обон чыгарып, ырларды, поэмаларды, музыка жазып, элге концерттерди беришкен. Төкмө акындар аркылуу кыргыздын элдик маданияты мамлекеттик деңгээлде толук колдоо таап, таанылган – алар эл артисттери, Жазуучулар союзунун мүчөлөрү болуп, сыйлыктарга, ордендерге ээ болушкан. Кыргыздын бай фольклору орус изилдөөчүлөрүнүн, музыкатануучуларынын жана этнографтарынын көңүлүн өзүнө бурган. Алардын ичинен Александр Викторович Затаевич («250 кыргыз инструменталдык күүсү жана обондору» жыйнагынын автору) жана Виктор Сергеевич Виноградов өзгөчө эмгегин сиңирген. В.С. Виноградов салттуу жана советтик кыргыз музыкасы боюнча көптөгөн эмгектерди жазып, көптөгөн экспедицияларды жүрүшүндө фольклордук-этнографиялык материалдарды чогултуп, акындардын жана «Манас» эпосун аткаруучулардын мурасын изилдеген. Анын эмгектеринен

«Манас». Среди его работ – «Музыка Советской Киргизии», «Токтогул Сатылганов и киргизские акыны», «Киргизская народная музыка», «Киргизские народные музыканты и певцы» и многие другие. В.С. Виноградов был бессменным членом международного совета народной музыки ЮНЕСКО и получил высокое звание Заслуженного деятеля искусств Киргизской ССР.

Свою творческую жизнь посвятил Киргизии и выдающийся композитор Петр Федорович Шубин, дирижёр, музыкальный педагог, Народный артист СССР, Народный артист Киргизской ССР, Заслуженный деятель искусств Киргизской ССР. В 1928 году Петр Федорович переехал в город Фрунзе и посвятил себя изучению киргизской народной музыки, воспитанию национальных кадров музыкантов. Некоторое время он был музыкальным руководителем театра рабочей молодёжи и преподавателем в музыкально-драматической студии, преподавателем музыкального техникума. С 1935 года Пётр Фёдорович — дирижёр Киргизского государственного театра, автор множества музыкальных произведений. Весной 1936 года на базе театрального ансамбля Шубин создал оркестр киргизских народных инструментов, в котором в качестве руководителя оставался до конца жизни. Именно под руководством Шубина в оркестре выступал выдающийся кыргызский акын Калык Акиев.

«Советтик Кыргызстандын музыкасы», «Токтогул Сатылганов жана кыргыз акындары», «Кыргыз эл музыкасы», «Кыргыздын элдик музыканттары жана ырчылары» сыяктуу бир топ чыгармаларды белгилеп кетүүгө болот. В.С. Виноградов ЮНЕСКОнун эл аралык элдик музыка кеңешинин туруктуу мүчөсү болуп, Кыргыз ССРинин Эмгек сиңирген искусство ишмери деген ардактуу наамына ээ болгон.

Өзүнүн чыгармачылык өмүрүн Кыргызстанга арнаган көрүнүктүү композитор Пётр Фёдорович Шубин – дирижёр, музыкалык педагог, СССРдин Эл артисти, Кыргыз ССРинин Эл артисти, Кыргыз ССРинин Эмгек сиңирген искусство ишмери болгон. 1928-жылы Пётр Фёдорович Фрунзе шаарына көчүп келип, өзүн кыргыз эл музыкасын изилдөөгө жана улуттук музыкант кадрларды тарбиялоого арнаган. Кээ бир убактарда ал жумушчу жаштар театрынын музыкалык жетекчиси, музыкалык-драма студиясынын жана музыкалык техникумдун окутуучусу болуп иштеген. 1935-жылдан баштап Пётр Фёдорович Кыргыз мамлекеттик театрынын дирижёру болуп, көптөгөн музыкалык чыгармалардын автору болгон. 1936-жылдын жазында ал театрдык ансамблдин негизинде кыргыз эл аспаптар оркестрин түзүп, анын жетекчиси болуп өмүрүнүн аягына чейин иштеген. Шубиндин жетекчилиги астында бул оркестрде көрүнүктүү кыргыз акыны Калык Акиев да чыккан. Шубиндин насаатчылыгы менен Калык Акиев

Под наставничеством Шубина Калык Акиев изучал нотную грамоту, сольфеджио, теорию музыки, знакомился с классической музыкой, при его поддержке проявил в полной мере свой великий талант поэта, музыканта и исполнителя. Калык Акиев получил всесоюзную известность и был признан Народным артистом Киргизской ССР. Выросший в семье неграмотного бедняка, он впервые взял перо в сорок пять лет и самостоятельно записал все свои стихи, три тома которых были изданы большими тиражами, в том числе на русском языке.

В новообразованной Киргизской АССР необходимо было фактически с нуля создать промышленность, развить местную энергетику, механизировать сельское хозяйство, изучить недра республики, наладить разведку и добычу полезных ископаемых, организовать строительство и обеспечение новых заводов, фабрик, городов и поселков. За поддержкой правительство Киргизской АССР обратилось к Ленинградскому совету рабочих депутатов. По инициативе С.М. Кирова Ленсовет 17 ноября 1932 года принял постановление о шефстве над Киргизией. В Киргизию были направлены сотни вагонов леса, цемента, листового железа, стекла. Из этих стройматериалов в столице Киргизии были возведены пединститут, кирпичный завод, ветеринарная лечебница, тепловая электростанция. Из Ленинграда поступили сотни тысяч книг, составившие основу ныне действующих библиотек Бишкека. Начиная с 30-х годов тысячи инженеров и рабочих из Киргизии командировались для производственного обучения на крупнейшие предприятия Ленинграда. большая группа ленин-

ноталарды окуу, сольфеджио, музыка теориясы жана классикалык музыка менен таанышкан. Анын колдоосу менен Калык Акиев акындык, музыканттык жана аткаруучулук талантынын толук кандуу ачылышына мүмкүнчүлүк алган. Калык Акиев бүткүл союзга таанылып, Кыргыз ССРинин Эл артисти наамына ээ болгон. Сабатсыз кедейдин үй-бүлөсүндө чоңойгон Калык Акиев алгач калемди колуна кырк беш жашында алып, өзүнүн бардык ырларын өз алдынча жазган. Анын үч томдон турган чыгармалары чоң тираж менен, анын ичинде орус тилинде да жарык көргөн.

Жаңырган Кыргыз АССРинде өнөр жайды башынан тартып түзүү, жергиликтүү энергетиканы өнүктүрүү, айыл чарбасын механизациялоо, республиканын кен байлыктарын изилдөө, пайдалуу казындыларды чалгындоо жана казып алуу, жаңы заводдорду, фабрикаларды, шаарларды жана айылдарды куруу жана камсыздоо иштерин уюштуруу зарыл эле. Кыргыз АССРинин өкмөтү бул иштерде колдоо алуу үчүн Ленинграддын жумушчу депутаттарынын кеңешине кайрылган. С.М. Кировдун демилгеси менен 1932-жылдын 17-ноябрында Ленсовет Кыргызстандын үстүнөн шефтик кылуу тууралуу токтом кабыл алган. Кыргызстанга жүздөгөн вагон токой материалдары, цемент, темир барактар, айнек жөнөтүлгөн. Бул курулуш материалдарынан Кыргызстандын борборунда педагогикалык институт, кирпич завод, ветеринардык клиника жана жылуулук электр станциясы курулган. Ленинграддан жүз миңдеген китептер келип, бүгүнкү Бишкектеги китепканалардын негизин түзгөн.1930-жылдардан тартып,

градских инженеров была направлена в Киргизию. По направлению Ленсовета сюда приезжали врачи, зоотехники, лесоводы, ветеринары, более тысячи специалистов. Помощь Ленинграда позволила телефонизировать города Фрунзе, Ош, Пржевальск, Токмак, Кант. Ленинградский завод «Красная заря» в течение десятилетий поставлял в Киргизию оборудование телефонно-телеграфных станций, телефонные провода и аппараты. Благодаря помощи города на Неве, в Киргизии была создана полиграфическая промышленность. За короткий срок из Ленинграда поступило несколько десятков тонн киргизских шрифтов, что дало возможность выпускать собственную печатную продукцию на киргизском языке. Ленинградские ученые участвовали в составлении плана электрификации Киргизии. Предприятия города поставили республике все необходимое электрическое оборудование. К 1937 году в Киргизии работало 34 электростанции, 24 из которых построили ленинградцы. Ленинградские вузы распахнули свои двери для киргизской молодежи, здесь получили высшее и среднее специальное образование десятки тысяч кыргызстанцев. В Ленинградском госуниверситете был подготовлен первый кандидат наук из Киргизии Джамиль

миңдеген кыргыз инженерлери жана жумушчулары өндүрүштүк билим алуу үчүн Ленинграддын ири ишканаларына жөнөтүлгөн. Ошол эле мезгилде Ленинграддан Кыргызстандын өндүрүшүнө жүздөгөн инженерлер, дарыгерлер, зоотехниктер, токой чарба адистери, ветеринарлар жана башка бир миңден ашык адистер келген. Ленинграддын жардамы менен Фрунзе, Ош, Пржевальск, Токмок жана Кант шаарларына телефондук байланыш киргизилген. Ленинграддын «Красная заря» заводу ондогон жылдар бою Кыргызстанга телефон-телеграф станцияларынын жабдууларын, телефон зымдарын жана аппараттарын камсыз кылып турган. Нева боюндагы шаардын жардамы менен Кыргызстанда басма иштери өнүккөн. Ленинграддан кыргыз шрифтеринин ондогон тонналары жөнөтүлүп, бул кыргыз тилинде басылмалар чыгарууга мүмкүнчүлүк берген. Ленинграддын окумуштуулары Кыргызстандын электрлештирүү планын түзүүгө катышкан. Ленинграддык ишканалар республикага керектүү электр жабдууларын камсыздаган. 1937-жылга чейин Кыргызстанда 34 электр станциясы иштеп турган, алардын 24үн ленинграддыктар куруп беришкен. Ленинграддын жогорку окуу жайлары кыргыз жаштарына эшигин ачкан. Бул жерде ондогон миң кыргызстандык жогорку жана орто билим алган. Ленинград мамлекеттик университетинде Кыргызстандан чыккан биринчи илим кандидаты Жамиль Чолпонкулов даярдалган. Герцен атындагы Ленинград педагогикалык институту ондогон жылдар бою жыл сайын өз бүтүрүүчүлөрүн Кыргызстанга жөнөтүп турган. Кыргызстандын көрүнүктүү сүрөтчүлөрү жана скульпторлору Ленинграддагы И.Е. Репин атындагы көркөм өнөр

Чолпонкулов. Ленинградский педагогический институт имени Герцена на протяжении десятилетий ежегодно направлял своих выпускников в Киргизию. Большая часть выдающихся киргизских художников и скульпторов обучались в Ленинградской академии художеств имени И.Е.Репина. Ленинградские архитекторы являются авторами многих сооружений в киргизской столице, например, академгородка, кинотеатров и гостиниц. Целая плеяда знаменитых киргизских артистов театра, кино и балета выросла в стенах ленинградских театральных вузов. Товарищество между ленинградскими и кыргызстанскими рабочими было взаимным. С 1933 года было организовано шефство Киргизии над военно-морской базой Кронштадт. Ленинградская пищевая промышленность снабжалась поставками кыргызстанских продуктов, в том числе мяса. Был организован санаторно-курортный отдых и лечение ленинградских рабочих и инженеров в Киргизии.

В 1932 году начала свою работу Киргизская экспедиция Академии наук СССР, задачей которой стало изучение географии и геологии Кыргызстана для нужд экономики. Экспедицией были обнаружены огромные запасы каменного угля, месторождения редких металлов, вольфрама, ртути, сурьмы и многих других полезных ископаемых. Ленинградцами были открыты известные сегодня во всем мире месторождения Хайдаркан и Кадамджай. На территории Киргизии на протяжении десятилетий работали исследовательские отряды из Ленинграда по различным отраслям науки. Геохимический отряд изучил и описал термальные источники Иссык-Куля и Джалал-Абада. Геоморфо-

академиясында билим алышкан. Ленинграддык архитекторлор Кыргызстандын борборундагы көптөгөн имараттардын, анын ичинде академгородок, кинотеатрлар жана мейманкаларды авторлору болуп саналат. Ленинград театралдык окуу жайларында кыргыз театр, кино жана балет искусствосунун белгилүү ишмерлери калыптанган. Ленинграддык жана кыргызстандык жумушчулардын достугу эки тараптуу болгон. 1933-жылдан тартып, Кыргызстан Кронштадт аскер-деңиз базасынын үстүнөн шефтик кылууну уюштурган. Ленинграддын азык-түлүк өнөр жайы Кыргызстандан эт баштаган азыктар менен камсыздалып турган. Ленинграддык жумушчулар жана инженерлер үчүн Кыргызстанда санаторийлерде эс алуу жана дарылануу уюштурулган.

1932-жылы СССРдин Илимдер академиясынын Кыргыз экспедициясы ишин баштап, анын негизги милдети Кыргызстанды экономиканын муктаждыктары үчүн географиялык жана геологиялык жактан изилдөө болгон. Экспедиция чоң таш көмүр запастарын, сейрек кездешүүчү металлдар, вольфрам, сымап, сурьма жана башка көптөгөн пайдалуу кен байлыктарды тапкан. Бүгүнкү күндө дүйнөгө белгилүү болгон Хайдаркан жана Кадамжай кендерин ленинграддыктар ачышкан. Кыргызстандын аймагында ондогон жылдар бою илимдин ар кайсы тармактары боюнча Ленинграддан келген изилдөөчү топтор иш жүргүзгөн. Геохимиялык топ Ысык-Көл жана Жалал-Абаддагы термалдык булактарды изилдеп, сүрөттөп жазган. Геоморфологиялык топ Чүй, Нарын, Сусамыр дарыяларында гидроэлектр

логический отряд научно обосновал возможность строительства гидростанций на реках Чу, Нарын, Сусамыр. Геологический отряд обнаружил месторождение кобальта, олова, вольфрама, горного хрусталя, молибдена, золота. Ихтиологический отряд изучил возможность разведения рыбы на Иссык-Куле, выявил более тридцати водоемов для организации рыбного хозяйства страны. Животноводческий отряд осуществил гибридизацию в овцеводстве. Лесной отряд составил описание «Леса и лесное хозяйство Киргизии». В 1933 году началась разработка плана развития кыргызстанской электроэнергетики.

Русско-кыргызское культурное взаимодействие сыграло важную роль в рождении кыргызстанской живописи. Родоначальником современного изобразительного искусства Кыргызской республики является уроженец Пишпека Семен Афанасьевич Чуйков – выдающийся живописец, педагог, культурный и общественный деятель, Народный художник СССР. В 1933 году С.А. Чуйков возвращается на родину, в город Фрунзе, где по его инициативе в 1933 году была открыта первая картинная галерея - ныне Кыргызский музей изобразительных искусств, в 1934 году создан Союз художников Киргизии. В 1935 году художник основал во Фрунзе собственную студию, а в 1939 году возглавил Фрунзенское художественное училище, которое сегодня носит его имя. Много лет С.А. Чуйков возглавлял Союз художников Киргизской ССР, занимался

станцияларын куруу мүмкүнчүлүгүн илимий негиздеген. Геологиялык топ кобальт, калай, вольфрам, тоо хрусталы, молибден жана алтындын кендерин тапкан. Ихтиологиялык топ Ысык-Көлдө балык өстүрүү мүмкүнчүлүгүн изилдеп, өлкөнүн балык чарбасын уюштуруу үчүн отуздан ашык суу сактагычтарды аныктаган. Мал чарбачылык тобу кой чарбачылыгында гибриддөө иштерин жүргүзгөн. Токой чарба тобу «Кыргызстандын токойлору жана токой чарбачылыгы» деген эмгекти түзгөн.1933-жылы Кыргызстанда электроэнергетиканы өнүктүрүү планынын иштеп чыгуу башталган

Орус-кыргыз маданий кызматташтыгы кыргызстандык сүрөт искусствосунун жаралышында маанилүү роль ойногон. Кыргыз Республикасынын заманбап сүрөт искусствосунун баштоочусу — Пишпек шаарында туулган Семён Афанасьевич Чуйков. Ал көрүнүктүү сүрөтчү, педагог, маданий жана коомдук ишмер, СССРдин эл сүрөтчүсү болгон. 1933-жылы С.А. Чуйков өзүнүн туулуп-өскөн жери Фрунзе шаарына кайтып келген. Анын демилгеси менен 1933-жылы алгачкы сүрөт галереясы ачылган, бул азыркы Кыргыз улуттук сүрөт искусство музейи. 1934-жылы Кыргыз ССРинин Сүрөтчүлөр союзу түзүлгөн. 1935-жылы С.А. Чуйков Фрунзе

преподавательской и писательской деятельностью. Главная тема творчества художника — жизнь, природа, люди Кыргызстана. За картину «Дочь Советской Киргизии» художник получил Золотую медаль Всемирной выставки в Брюсселе в 1958 году. Сам о себе Семен Афанасьевич говорил: «Мне душно и тесно в подмосковных лесах, хочу на просторы Чуйской долины! Я - кыргызское дитя!» Помимо С.А. Чуйкова всесоюзную и всемирную известность снискал и его младший современник – Гапар Айтиевич Айтиев, живописец, сценограф, педагог, Герой Социалистического труда, Народный художник СССР. Ученик русского художника Николая Петровича Крымова, Гапар Айтиев окончил Московское областное художественное педагогическое училище и уже с 1938 года стал художником-постановщиком Киргизского музыкально-драматического театра. Г.А. Айтиев создал художественное оформление знаменитых спектаклей «Алтын кыз», «Токтогул» и многих других, а также стал автором панно и росписей плафона зрительного зала Киргизского театра оперы и балета. Он также создал памятник Токтогулу Сатылганову и ряд скульптурных портретов. Кыргызский национальный музей изобразительных искусств носит его имя, а его работы можно найти не только в Кыргызстане, но и в России – в Государственной Третьяковской галерее в г. Москва.

шаарында өзүнүн студиясын негиздесе, 1939-жылы Фрунзенин сүрөт окуу жайын жетектеп, кийинчерээк бул окуу жай анын ысымын алган. Көп жылдар бою С.А. Чуйков Кыргыз ССРинин Сүрөтчүлөр союзун жетектеп, окутуучулук жана жазуучулук менен алектенген. Анын чыгармачылыгынын негизги темасы — Кыргызстандагы жашоо, табият жана адамдар. 1958-жылы сүрөтчүнүн «Советтик Кыргызстандын кызы» аттуу сүрөтү Брюсселдеги дүйнөлүк көргөзмөдө алтын медалга татыктуу болгон. Өзү тууралуу С.А. Чуйков мындай деп айткан: «Подмосковьедеги токойлордо дем алуу мага оор жана тар, Чүй өрөөнүнүн кеңдигин эңсейм! Мен — кыргыздын баласымын!»С.А. Чуйковдон тышкары анын замандашы, белгилүү сүрөтчү Гапар Айтиев дагы союздук жана дүйнөлүк атакка жетишкен. Гапар Айтиев сүрөтчү, сценограф, педагог, Социалисттик Эмгектин Баатыры, СССРдин эл сүрөтчүсү болгон. Ал орус сүрөтчүсү Николай Петрович Крымовдун окуучусу болуп, Москва областтык сүрөт-педагогикалык окуу жайын бүтүргөн. 1938-жылдан баштап, Г.А. Айтиев Кыргыз музыкалуу-драма театрынын сценарийдин сүрөтчүсү болуп иштей баштаган. Айтиев белгилүү «Алтын кыз», «Токтогул» жана башка көптөгөн спектаклдердин көркөм жасалгасын түзгөн, ошондой эле Кыргыз мамлекеттик опера жана балет театрынын көрүүчүлөр залынын шыбына түшүрүлгөн панно жана сүрөттөрдүн автору болгон. Ал Токтогул Сатылгановдун эстелигин жана бир катар скульптуралык портреттерди жараткан. Кыргыз улуттук көркөм сүрөт музейи анын ысымын алып жүрөт, ал эми анын эмгектери Кыргызстанда эле эмес, Россияда – Москва шаарындагы Мамлекеттик Третьяков галереясында дагы сакталат

Заметный и важный след в истории кыргызской культуры оставили русские женщины. Так, с 1939 года в город Фрунзе переселилась выдающаяся скульптор Ольга Максимилиановна Мануйлова, ставшая Народным художником Киргизской ССР. Всего ей создано более 800 скульптурных композиций, в частности памятник Тоголоку Молдо. В честь О.М. Мануйловой назван астероид, а ее жизни и творчеству посвящен Мемориальный дом-мастерская в современном Бишкеке. Народным художником Киргизской ССР является и Лидия Александровна Ильина, художник-график, основательница кыргызстанской школы графики. Вместе с мужем, графиком Андреем Николаевичем Михалевым, Ильина с 1939 года жила и творила в Киргизии, она автор многих плакатов, книжных иллюстраций. Произведения Ильиной находятся в Кыргызском национальном музее изобразительных искусств им. Г. Айтиева, в крупнейших музеях России - Государственной Третьяковской галерее, Государственном музее народов Востока (Москва), Государственном Русском музее (Санкт-Петербург), в музеях других стран.

Кыргыз маданиятынын тарыхында орус аялдары байкаларлык жана маанилүү из калтырган. Мисалы, 1939-жылдан тартып Фрунзе шаарына көрүнүктүү скульптор Ольга Максимилиановна Мануйлова көчүп келип, Кыргыз ССРинин Эл сүрөтчүсү болгон. Ал жалпысынан 800дөн ашуун скульптуралык композицияларды жараткан, анын ичинде Тоголок Молдонун эстелиги да бар. О.М. Мануйлованын урматына астероид аталып, анын жашоосу жана чыгармачылыгына арналган эстелик үй-устакана азыркы Бишкек шаарында орун алган. Кыргыз ССРинин Эл сүрөтчүсү болгон дагы бир көрүнүктүү инсан — кыргыз графика мектебинин негиздөөчүсү Лидия Александровна Ильина. Ал өзүнүн жолдошу, график Андрей Николаевич Михалев менен бирге 1939-жылдан тарта Кыргызстанда жашап, чыгармачылык ишмердүүлүк менен алектенген. Ильина көптөгөн плакаттардын жана китеп иллюстрацияларынын автору болуп саналат. Анын эмгектери Кыргыз улуттук көркөм сүрөт музейинде, Россиядагы ири музейлерде — Москвадагы Мамлекеттик Третьяков галереясында, Элдердин чыгыш искусство музейинде, Санкт-Петербургдагы Мамлекеттик Орус музейинде, ошондой эле башка өлкөлөрдүн музейлеринде сакталууда.

Огромными темпами развивалось кыргызстанское сельское хозяйство. Для орошения засушливых, полупустынных и гористых районов требовалось много воды, без которой земледелие было бы непродуктивным и сложным. С целью превращения кыргызских земель в цветущие сады еще в Российской империи уроженцем Санкт-Петербурга, инженером-гидротехником Владимиром Александровичем Васильевым, впоследствии заслуженным ирригатором Киргизской ССР, были проведены изыскания и разработаны проекты обводнения долины реки Чуй и каскада Нарынских ГЭС, тоннеля через Чуй-Илийские горы. С 1941 года началось строительство систем Большого Чуйского канала (БЧК). По проекту, доработанному инженером М.В. Патрушевым, подразумевалось проведение трех ирригационных сооружений – Западного, Восточного и Южного каналов. В условиях Великой Отечественной войны возведение канала превратилось в многолетний трудовой подвиг. Помимо самих каналов, было выстроено 7 гидроэлектростанций, обеспечивающих энергией северный Кыргызстан. В 1953 году был открыт Западный Большой Чуйский канал протяженностью 145 км, орошающий 82 тысячи гектаров земли и снабжа-

Кыргызстандын айыл чарбасы чоң ылдамдык менен өнүгүп жаткан. Кургак, жарым чөлдүү жана тоолуу аймактарды сугат суу менен камсыз кылуу зарыл эле, анткени суу жок дыйканчылык натыйжасыз жана кыйын болмок. Кыргыз жерлерин гүлдөгөн бакчаларга айландыруу максатында, дагы Россия империясынын убагында, Санкт-Петербургдун тургуну, гидротехник-инженер Владимир Александрович Васильев тарабынан сугат изилдөөлөрү жүргүзүлүп, Чүй дарыясынын өрөөнүн сугат менен камсыздоо, Нарын дарыясынын ГЭС каскаддарынын жана Чүй-Илий тоолору аркылуу тоннель куруунун долбоорлору иштелип чыккан. Васильев кийин Кыргыз ССРинин эмгек сиңирген ирригатору болгон.1941-жылдан тарта Чоң Чүй каналынын (ЧЧК) системаларын куруу башталган. Инженер М.В. Патрушев тарабынан иштелип чыккан долбоордо үч ирригациялык курулушту — Батыш, Чыгыш жана Түштүк каналдарын куруу каралган. Улуу Ата Мекендик согуш учурунда каналдарды куруу көп жылдык эмгек эрдигине айланган. Каналдардан тышкары, Түндүк Кыргызстанды энергия менен камсыз кылган 7 гидроэлектростанция курулган. 1953-жылы узундугу 145 чакырым болгон Батыш

ющий водой столицу Кыргызстана. К 1958 году закончен Восточный Большой Чуйский канал протяженностью 100 км, орошающий более 41 000 гектаров, а Южный Большой Чуйский канал строили уже в 1970-е годы. Благодаря Большому Чуйскому каналу 40 процентов земель Чуйской области стали плодородными - это 100 666 гектаров, на которых разбиты поля и сады.

Серьезным испытанием российско-кыргызстанской дружбы стала Великая Отечественная война СССР против фашизма. 22 июня 1941 года фашистская Германия и ее европейские союзники (Италия, Румыния, Венгрия, Финляндия и другие страны) напали на Советский Союз. В планы фашистов входило завоевание всей территории СССР и уничтожение всех его народов – в том числе и русских, и кыргызов, и узбеков. Все народы СССР вместе встали на защиту Родины.

Из лучших сынов Кыргызстана была сформирована 316-я стрелковая дивизия, 385-я стрелковая дивизия, 4-я стрелковая бригада, 40-я и 153-я отдельные стрелковые бригады, 107-я, 108-я и 109-я кыргызские кавалерийские дивизии и другие подразделения. В 1943 году были укомплектованы отдельные батальоны автоматчиков имени Героев Советского Союза Чолпонбая Тулебердиева и Дуйшенкула Шопокова.

Одну из самых блистательных страниц в историю Великой Отечественной войны вписала 316-я стрелковая дивизия, которой командовал военком Киргизской ССР, генерал-майор И.В. Панфилов. В легендарном бою под

Чоң Чүй каналы ачылган, ал 82 миң гектар жерди сугарып, Кыргызстандын борборун суу менен камсыздаган. 1958-жылга чейин узундугу 100 чакырымды түзгөн Чыгыш Чоң Чүй каналы бүтүп, 41 миң гектардан ашык жерди сугарып турса, Түштүк Чоң Чүй каналы 1970-жылдары курулган. Чоң Чүй каналынын аркасында Чүй облусунун 40 пайызы, тактап айтканда, 100 666 гектар жер сугатка айланып, ал жерлерде талаалар жана бакчалар түзүлгөн.

Советтик Кыргызстан менен Россиянын достугунун эң оор сыноосу болуп Улуу Ата Мекендик согуш (фашизмге каршы согуш) болду. 1941-жылдын 22-июнунда фашисттик Германия жана анын Европадагы союздаштары (Италия, Румыния, Венгрия, Финляндия жана башка өлкөлөр) Советтик Союзга кол салды. Фашисттердин планы СССРдин бардык аймактарын басып алып, анын бардык элдерин жок кылуу – анын ичинде орус, кыргыз, өзбек элдерин да. Бардык СССР элдери биригип, Отанды коргоо үчүн күрөшкө чыгышты.Кыргызстандын эң мыкты уулдарынан 316-аткычтар дивизиясы, 385-аткычтар дивизиясы, 4-аткычтар бригадасы, 40- жана 153-аткычтар бөлүнгөн бригадалары, 107-, 108- жана 109-кыргыз кавалерия дивизиялары жана башка бөлүктөр түзүлдү. 1943-жылы СССРдин Баатырлары Чолпонбай Тулебердиев жана Дуйшенкул Шопоковдун атындагы жеке автоматчылар батальондору түзүлгөн. Улуу Ата Мекендик согуштун тарыхына эң даңазалуу барактардан бирин 316-аткычтар дивизиясы жазды, анын командири Киргиз ССРинин аскер комиссары, генерал-майор И.В. Панфилов болгон. Москва алдында-

Москвой у разъезда Дубосеково 16 ноября 1941 года, из 28 панфиловцев погибли смертью храбрых 23, но преградили путь фашистским захватчикам к Москве. Всем 28 бойцам было присвоено звание Героя Советского Союза. В их числе были славные посланцы Кыргызстана. На боевом посту пал смертью храбрых и генерал-майор Иван Васильевич Панфилов.

На фронтах Великой Отечественной войны погибло 114 тысяч 833 кыргызстанца. За мужество и отвагу, проявленные на фронте, более 150 тыс. воинов-кыргызстанцев были награждены орденами и медалями, из них 74 человека удостоены звания Героя Советского Союза, 21 воин награжден орденом Славы трех степеней.

Дружба жителей Кыргызстана и ленинградцев ярко проявилась в трагические дни блокады – окружения города фашистскими захватчиками. В суровые дни блокады

гы Дубосеково разъездинин жанында 1941-жылдын 16-ноябрында болгон атаандашуу кезинде 28 панфиловчу баатырча курман болду, бирок алар фашисттик баскынчылардын Москвага өтүшүнө жолтоо болушту. Бардык 28 жоокерге Советтик Союздун Баатыры наамы ыйгарылды. Арасында Кыргызстандын улуу уулдары да бар болчу. Ушул коркунучтуу чабуулда генерал-майор Иван Васильевич Панфилов да баатырча курман болгон.Улуу Ата Мекендик согуштун фронтторунда 114 миң 833 кыргызстандык курман болду. Согуштагы эрдиктери жана кайраты үчүн 150 минден ашык кыргызстандык жоокер ордендер жана медалдар менен сыйланган, алардын арасында 74 адам Советтик Союздун Баатыры наамын алган, 21 жоокер Слава орденинин үч даражасы менен сыйланган.

Кыргызстандыктар менен ленинграддыктардын достугу өзгөчө фашисттик баскынчылар тарабынан шаар блокадага алынган трагедиялуу күндөрдө ачык көрүндү.

Ленинграда (1941-1944) кыргызстанцы оказывали помощь и поддержку героическим защитникам города на Неве, участвовали в его обороне.

Акын Алымкул Усенбаев писал:

Перед тобою смерть закрыла путь,
Но плеч твоих вовек ей не согнуть.
Ты, Ленинград, как солнца яркий луч,
Пусть счастье морем от тебя течет.
От Ала-Тоо гор, что выше туч,
Киргизия поклон тебе несет.

Киргизии моей ты старший брат,
Великий город, светлый Ленинград!
Ты победишь, сметешь фашистский ад,
Батыр бессмертный, мудрый Ленинград!

Джамиль Чолпонкулов, выпускник Ленинградского государственного университета и первый кандидат наук из Киргизии, Омуркул Джеты-Кашкаев, бывший директор Киргизской государственной филармонии имени Токтогула Сатылганова и 4,5 тысяч других кыргызстанцев пали в боях за Ленинград.

Делегация трудящихся Киргизии по «дороге жизни» через Ладожское озеро доставила в осажденный город 50 вагонов первых подарков. В обращении к ленинградцам говорилось: «Мы всегда чувствовали бескорыстную помощь Ленинграда. Отсюда к нам шли отлично сделанные машины. Ленинградские рабочие и специалисты строили и осваивали наши промышленные предприятия. Ученые Ленинграда помогали нам в изучении и освоении недр нашей земли. …В горах Тянь-Шаля нет ни одной женщины, которая не отправила бы на фронт шерстяных носков, перчаток или теплой одежды, сделанной своими руками. Вместе с вами мы увере-

Ленинграддын блокадасы (1941-1944) учурунда кыргызстандыктар Неванын жээгиндеги шаарды коргогон баатырларга жардам көрсөтүп, колдоо кылып, шаарды коргоого катышты.

Акын Алымкул Үсөнбаев жазган:

Алдында өлүм жолун токтотту,
Ийдирип ийниңди оорчулук сага салалбай.
Сен, Ленинград, күндүн жарык нурундай,
Бактылуулук деңиз болуп сени көздөй агылсын.

Булуттан бийик Ала- Тоодон,
Кыргызстан сага таазим кылат.
Кыргызстан үчүн сен улуу агасың,
Улуу шаарсың, жарык Ленинград!

Сен жеңесиң, жексурду чөктүрөсүң,
Түбөлүктүү батыр, акылман Ленинград!

Джамиль Чолпонкулов, Ленинград мамлекеттик университетинин бүтүрүүчүсү жана Кыргызстандан биринчи илимдин кандидаты, Омуркул Джеты-Кашкаев, Токтогул Сатылганов атындагы Кыргыз мамлекеттик филармониясынын мурдагы директору жана 4,5 миңден ашык башка кыргызстандыктар Ленинград үчүн болгон салгылашууларда курман болушкан.

Кыргызстан эмгекчилеринин делегациясы Ладога көлү аркылуу өткөн «Өмүр жолу» менен курчоодогу шаарга алгачкы белектер менен толтурулган 50 вагон жеткирген. Ленинграддыктарга кайрылуусунда мындай деп айтылган:
«Биз ар дайым Ленинграддын өз ара жардамын сезип келгенбиз. Бул жактан бизге мыкты жасалган машиналар жеткирилчү. Ленинграддык жумушчулар жана адистер биздин өндүрүш ишканаларыбызды куруп, ишке

ны, что великий город неприступен для врага». Всего за период блокады киргизская делегация четыре раза навещала Ленинград, привозя с собой эшелоны продуктов.

Всего за годы войны Киргизская ССР отправила воинским частям и трудящимся различных регионов СССР 195 вагонов с продовольствием и вещами общим весом 3195 тонн - из них жителям блокадного города поступило 103 вагона, еще три досталось ленинградским партизанам.

Около 3,5 тыс. детей из охваченных войной регионов Советского Союза обрели в Кыргызстане настоящую родину, новых родных и близких. Только с ноября 1941 года по сентябрь 1942 года в республику из западных регионов СССР прибыл 41 детский дом. Всех их воспитанников разместили по территории республики, а основная нагрузка по оказанию им помощи – питание, крыша над головой, душевное тепло – выпала на долю сельских жителей.

Широко известна героическая история Токтогон Алтыбасаровой, колхозницы из Иссык-Кульской области. В 16-летнем возрасте девушка была

киргизүүгө жардам беришкен. Ленинграддын окумуштуулары биздин жерибиздин кен байлыктарын изилдеп, өздөштүрүүгө колдоо көрсөткөн. ... Тянь-Шань тоолорунда өз колу менен жүн байпак, мээлей же жылуу кийим жөнөтпөгөн бир дагы аял калган жок. Сиздер менен бирге биз улуу шаардын душманга алынгыс экенине ишенебиз». Блокада учурунда кыргыз делегациясы Ленинградга төрт жолу барган, ар дайым азык-түлүк жүктөрүн алып барган.

Согуш жылдары Кыргыз ССРи СССРдин ар кайсы аймактарындагы аскер бөлүктөрүнө жана эмгекчилерине жалпы салмагы 3195 тонна болгон азык-түлүк жана буюмдар менен 195 вагон жөнөткөн. Анын ичинен блокададагы шаардын тургундарына 103 вагон жеткирилсе, дагы үчөө ленинграддык партизандарга берилген.

Советтик Союздун согуш каптаган аймактарынан келген 3,5 миңге жакын бала Кыргызстанда өздөрүнө чыныгы мекен, жаңы туугандар жана жакындарын тапты. 1941-жылдын ноябрынан 1942-жылдын сентябрына чейин республикага СССРдин батыш аймактарынан 41 балдар үйү келген. Алардын тарбиялануучулары республиканы кыдырып жайгаштырылган, ал эми негизги жүк – азык-түлүк, турак-жай, жүрөк жылуулугу менен камсыздоо – айыл тургундарынын мойнуна жүктөлгөн.

Иссык-Көл облусунун колхозчусу Токтогон Алтыбасарованын баатырдык тарыхы көпчүлүккө белгилүү. 16 жашында кыз Күрмөнтү айылында айылдык кеңештин төрайымы болуп дайындалган. 1942-жылдын 27-августунда блокададагы Ленинграддан

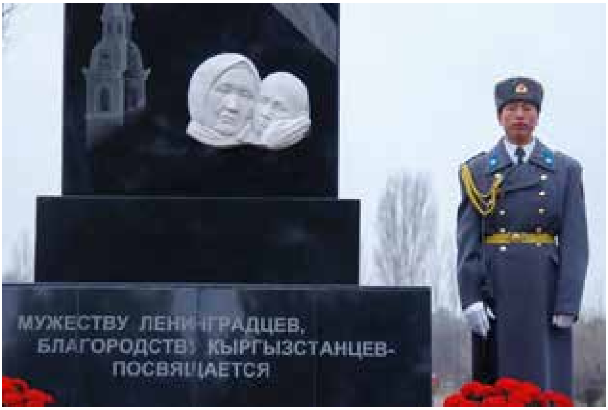

назначена председателем сельского совета в селе Курменты. 27 августа 1942 года приняла 150 эвакуированных из блокадного Ленинграда детей. Они жили в общежитии местного колхоза, находясь под её попечением в последующие десять лет. Сама Токтогон родила и воспитала восьмерых детей вместе с мужем-фронтовиком. Всю свою жизнь она прожила и проработала в родном селе Курменты. Она стала прообразом для создания памятника блокадникам и кыргызам, приютившим эвакуированных в Кыргызстан ленинградцев. Его установили в парке Победы в Бишкеке.

Мемориал представляет собой прямоугольную стелу из чёрного мрамора, на которой высечены слова ленинградской поэтессы Ольги Берггольц «Живы, выдержим, победим» и нанесён барельеф из белого камня, изображающий женщину, прижимающую к себе ребёнка. Под монументом заложена капсула с землёй с Пискарёвского кладбища в Санкт-Петербурге, где покоятся погибшие блокадники-ленинградцы.

эвакуацияланган 150 баланы кабыл алган. Алар жергиликтүү колхоздун жатаканасында жашап, кийинки он жыл бою анын камкордугунда болушкан. Токтогондун өзү фронттон келген күйөөсү менен бирге сегиз баланы төрөп, тарбиялаган. Ал өзүнүн өмүрүн жана эмгегин туулуп-өскөн Күрмөнтү айылында өткөргөн. Ал Кыргызстанга эвакуацияланып келген ленинграддыктарды багып алган кыргыздардын жана блокадада калгандардын урматына тургузулган эстеликтин прообразына айланган. Бул эстелик Бишкектеги Жеңиш паркына орнотулган. Мемориал кара мрамордон жасалган тик бурчтуу стеланы билдирет, анын үстүнө ленинграддык акын Ольга Берггольцтун «Тирүүбүз, чыдайбыз, жеңебиз» деген сөздөрү чегилген жана ак таштан жасалган барельеф түшүрүлгөн, анда баланы кучагына кыскан аялдын сүрөтү тартылган. Монументтин астында Санкт-Петербургдагы блокадада каза болгон ленинграддыктар коюлган Пискарёв көрүстөнүнөн алынган жер салынган капсула коюлган.

В суровые годы Великой Отечественной войны Кыргызстан был в тылу, помогал фронту. Война круто изменила привычный ритм жизни в республике. Перестройка хозяйственной жизни с мирной на военную, расширение производственных мощностей, быстрый ввод в строй эвакуированных предприятий являлись важнейшими задачами военного времени. В Кыргызстан было эвакуировано оборудование более 30 промышленных предприятий из временно оккупированных районов Украины, России и Белоруссии. На их базе в Кыргызстане были построены новые предприятия, начавшие за короткий срок выпускать необходимую для фронта продукцию. Они стали важнейшим фактором усиления всемерной помощи фронту. Среди них: фабрика «Красный швейник», завод «Красный металлист», Сельмашзавод им. М.В. Фрунзе, Ошский шелкокомбинат, Новотроицкий, Кантский, Беловодский сахарные заводы и др.

Всего же за годы войны было введено в строй свыше 70 промышленных предприятий. Значительное развитие получили машиностроение, цветная металлургия, угольная промышленность, энергетика, некоторые отрасли легкой и пищевой промышленности. За годы войны труженики сельского хозяйства республики дали государству значительно больше продуктов, чем за пять предвоенных лет, что помогло стране одержать победу над фашизмом.

Улуу Ата Мекендик согуштун оор жылдарында Кыргызстан тылда болуп, фронтко жардам берген. Согуш республикадагы кадимки жашоо ритмин кескин өзгөрттү. Тынч мезгилдеги чарбалык жашоону согуштук абалга ылайыкташтыруу, өндүрүштүк мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү, эвакуацияланган ишканаларды тез арада ишке киргизүү согуш маалындагы эң маанилүү милдеттерден болду.

Кыргызстанга Украина, Россия жана Беларусиянын убактылуу басылып алынган аймактарынан 30дан ашык өнөр жай ишканаларынын жабдуулары эвакуацияланган. Алардын базасында Кыргызстанда жаңы ишканалар курулуп, кыска мөөнөттө фронт үчүн зарыл продукция чыгара башташкан. Бул ишканалар фронтко ар тараптуу жардам көрсөтүүнүн маанилүү факторуна айланган. Алардын катарында «Красный швейник» фабрикасы, «Красный металлист» заводу, М.В. Фрунзе атындагы Сельмаш заводу, Ош жибек комбинаты, Новотроицкий, Кант жана Беловодский кант заводдору ж.б. бар эле.

Жалпысынан согуш жылдарында 70тен ашык өнөр жай ишканалары ишке киргизилген. Машина куруу, түстүү металлургия, көмүр өнөр жайы, энергетика, ошондой эле жеңил жана тамак-аш өнөр жайларынын айрым тармактары кыйла өнүккөн. Согуш жылдарында республиканын айыл чарба кызматкерлери мамлекетке согушка чейинки беш жылга караганда кыйла көп азыктүлүк беришкен, бул өлкөнүн фашизмди жеңишине чоң салым кошкон.

Зууракан Кайназарова (1902-1982) Чүй облусунан чыккан белгилүү айылдык эмгекчи айымдын тарыхы белгилүү. Анын эмгек иши 1929-жылы айыл чарба артелида башталган. 1934-жылы ал «Дружба» колхозунун кызылча өстүрүүчү бөлүмүн жетектеп, кант кызылчасынан рекорддук жогорку түшүм ала баштаган. Улуу Ата

Известна история Зууракан Кайназаровой (1902-1982), выдающейся сельской труженицы из Чуйской области. Ее трудовая деятельность началась в 1929 году в сельхозартели. Уже в 1934 году она возглавила звено свекловичниц колхоза «Дружба», добившись рекордно высоких урожаев сахарной свеклы. В период Великой Отечественной войны невероятно трудолюбивая женщина помогала другим трудящимся Кыргызстана обеспечивать фронтовиков продовольствием. Кроме того, Кайназарова дала приют большому количеству детей-сирот разных национальностей. Зууракан Кайназарова дважды получила высокое звание Героя Социалистического труда, а день ее рождения – 18 июня – отмечается в Кыргызстане как День сельских женщин.

Трудящимися Киргизской ССР добровольно перечислялись собственные средства для нужд армии. За счет собранных средств были построены несколько десятков танков и самолетов, созданы детские дома для детей погибших воинов и фронтовиков.

Несмотря на суровое военное время в Кыргызстане развивалась научная и культурная жизнь. В республику было эвакуировано несколько научно-исследовательских институтов: Институт эволюционной геоморфологии переехал в Пржевальск (ныне Каракол), Институт генетики - в Ошскую область, Институт биохимии - на базу Киргизской селекционной станции. В 1943 году во Фрунзе был открыт Киргизский филиал Академии наук СССР под руководством выдающегося биолога, врача, зоолога и ветеринара, Героя Социалистического труда Константина

Мекендик согуш убагында өтө эмгекчил айым Кыргызстандагы башка эмгекчилерге фронт үчүн азык-түлүк камсыздоодо жардам берген. Мындан тышкары, Кайназарова ар кандай улуттагы көптөгөн жетим балдарга башпаанек берген. Зууракан Кайназарова эки жолу Социалисттик Эмгектин Баатыры деген жогорку наамга ээ болгон, ал эми анын туулган күнү – 18-июнь – Кыргызстанда Айылдык аялдар күнү катары белгиленет.

Кыргыз ССРинин эмгекчилери армиянын муктаждыктары үчүн өз каалоосу менен каражат чогултушкан. Жыйналган каражаттардын эсебинен ондогон танкылар жана учактар курулган, ошондой эле кайтыш болгон жоокерлердин жана фронтто кызмат өтөгөндөрдүн балдары үчүн балдар үйлөрү уюштурулган.

Согуштун катаал мезгилине карабастан, Кыргызстанда илим жана маданият жашоосу өнүгүүнү улантkan. Республикага бир нече илимий-изилдөө институттары эвакуацияланган: Эволюциялык геоморфология институту Пржевальск

Ивановича Скрябина, уроженца Санкт-Петербурга. В 1945 году К.И. Скрябин получил звание Заслуженного деятеля науки Киргизской ССР. Его именем была названа Кыргызская аграрная академия, в Бишкеке ему установлен памятник и одна из улиц кыргызской столицы названа в его честь. Уже в 1954 году на базе Киргизского филиала АН СССР была образована Академия наук Киргизской ССР, первым президентом которой стал великий киргизский хирург Иса Коноевич Ахунбаев. В составе АН Киргизской ССР действовали 13 научно-исследовательских институтов, физико-географическая станция и астрономическая обсерватория.

шаарына (азыркы Каракол), Генетика институту Ош облусуна, ал эми Биохимия институту Кыргыз селекция станциясынын базасына көчүрүлгөн.1943-жылы Фрунзе шаарында СССР Илимдер академиясынын Кыргыз филиалы ачылган. Аны белгилүү биолог, врач, зоолог жана ветеринар, Социалисттик Эмгектин Баатыры Константин Иванович Скрябин жетектеген. Ал Санкт-Петербург шаарында төрөлгөн. 1945-жылы К.И. Скрябинге Кыргыз ССРинин илимге эмгек сиңирген ишмери наамы берилген. Анын урматына Кыргыз агрардык академиясына ысымы ыйгарылып, Бишкек шаарында ага эстелик коюлуп, борбордун көчөлөрүнүн бирине анын аты берилген.1954-жылы СССР Илимдер академиясынын Кыргыз филиалынын базасында Кыргыз ССРинин Илимдер академиясы түзүлгөн. Анын биринчи президенти улуу кыргыз хирургу Иса Коноевич Ахунбаев болгон. Кыргыз ССРинин Илимдер академиясынын курамында 13 илимий-изилдөө институту, физика-география станциясы жана астрономиялык обсерватория иштеген.

Важную роль Кыргызстан сыграл в советской космической программе. Первый отряд космонавтов был создан в конце 1959 года — двадцать кандидатов, отобранных из более чем трех тысяч первоклассных летчиков. Из этих двадцати в отряде оказалось двое выходцев из Джалал-Абада — Марс Рафиков и Валентин Варламов. Высокогорье и среднегорье Киргизской ССР являлись отличным тренировочным полигоном для будущих покорителей космоса: в окрестностях Иссык-Куля, в ущелье Джеты-Огуз и в урочище Барскоон космонавты, помимо подготовки и тренировок, проходили реабилитацию после долгих полетов для восстановления дееспособности мышц после долгого пребывания в невесомости. Большое значение для космического проекта СССР имели и летные училища, готовящие лётчиков-испытателей, самым известным из которых является Фрунзенское военное авиационное училище, откуда выпустился третий советский космонавт Андриян Николаев. В 1964 году на территории Киргизской ССР по программе Международного года спокойного Солнца была открыта радиолокационная станция наблюдения за метеоритами, являвшаяся первой станцией подобного типа во всей Средней Азии. В 1965 году во Фрунзе начало работу Особое конструкторское бюро Института космических исследований Академии наук СССР, разрабатывавшее электроприборы, необходимые для космических экспеди-

Кыргызстан советтик космос программасында маанилүү роль ойногон. Космонавттардын биринчи тобу 1959-жылдын аягында түзүлүп, үч миңден ашуун мыкты учкучтардын ичинен 20 талапкер тандалып алынган. Алардын арасында Жалал-Абаддан чыккан эки өкүл – Марс Рафиков жана Валентин Варламов болгон. Кыргыз ССРинин бийик тоолуу жана орто тоолуу аймактары келечектеги космос багынтуучулар үчүн мыкты машыгуу аянтчасы катары кызмат кылган. Ысык-Көлдүн айланасында, Жети-Өгүз капчыгайында жана Барскоон өрөөнүндө космонавттар машыгууларды өткөрүп эле тим болбостон, узак учуулардан кийин булчуңдардын иштөө жөндөмдүүлүгүн калыбына келтирүү үчүн реабилитациядан өтүшкөн. СССРдин космос долбоору үчүн учкуч-сыноочуларды даярдаган авиациялык окуу жайлары да чоң мааниге ээ болгон. Алардын эң белгилүүсү – үчүнчү советтик космонавт Андриян Николаев бүтүргөн Фрунзедеги Аскердик авиациялык окуу жайы. 1964-жылы Кыргыз ССРинин аймагында «Тынч Күн эл аралык жылы» программасынын алкагында метеориттерди байкоочу радиолокациялык станция ачылган. Бул станция Борбордук Азиядагы алгачкы ушул сыяктуу жай болгон. 1965-жылы Фрунзе шаарында СССР Илимдер академиясынын Космосту изилдөө институтунун өзгөчө конструктордук бюросу ишин баштаган. Бул бюро космостук

ций и научной работы. Бюро стало научным центром мирового значения. Уроженцем Кыргызстана является летчик-инженер-космонавт, полковник Салижан Шакирович Шарипов, более 201 суток проработавший в космосе, герой Российской Федерации и Герой Кыргызстана, родившийся в городе Узбек Ошской области Кыргызстана.

Во время Великой Отечественной войны, 17 ноября 1941 года, началась история кыргызского кино – была открыта Фрунзенская студия кинохроники, впоследствии, с 1961 года, ставшая студией «Киргизфильм». С 1944 года регулярно выходили двуязычные (русско-кыргызские) выпуски киножурнала «Советская Киргизия» - До конца войны было подготовлено более 100 выпусков. В 1953 году киностудия приступила к дублированию художественных фильмов на кыргызский язык и выпустила первый цветной документальный фильм «Пик Дружбы» (режиссер И. Гутман). Уже в 1956 году вышел первый цветной кыргызский фильм «Салтанат» о жизни киргизской девушки (режиссер - В.Пронин). Первые фильмы выпускались в сотрудничестве с Мосфильмом и Ленфильмом. Впоследствии студия стала известна экранизацией мно-

экспедициялар жана илимий иштер үчүн зарыл болгон электр приборлорун иштеп чыккан. Ал дүйнөлүк деңгээлдеги илимий борборго айланган. Кыргызстандын дагы бир сыймыгы – Ош облусунун Өзбек айылында төрөлгөн учкуч-инженер-космонавт, полковник Салижан Шакирович Шарипов. Ал космосто 201 суткадан ашуун иштеп, Кыргыз Республикасынын Баатыры жана Россия Федерациясынын Баатыры деген ардактуу наамдарга татыган.

Улуу Ата Мекендик согуш учурунда, 1941-жылдын 17-ноябрында, кыргыз киносу тарыхы башталган – Фрунзеде кинохроника студиясы ачылган. Кийинчерээк, 1961-жылдан тартып, бул студия «Кыргызфильм» аталып калган. 1944-жылдан баштап «Советтик Кыргызстан» кино журналынын эки тилдүү (орусча-кыргызча) чыгарылыштары үзгүлтүксүз жарыяланып турган. Согуштун аягына чейин 100дөн ашуун чыгарылыш даярдалган. 1953-жылы киностудия көркөм фильмдерди кыргыз тилине дубляждоо менен алектене баштаган жана «Достук чокусу» аттуу биринчи түстүү даректүү тасмасын (режиссер И. Гутман) тарткан. Ал эми 1956-жылы кыргыз кызынын жашоосу тууралуу «Салтанат» аттуу биринчи түстүү кыргыз фильми жарык көргөн (режиссер В. Пронин). Алгачкы тасмалар «Мосфильм» жана «Ленфильм» менен кызматташтыкта тартылган. Кийинчерээк «Кыргызфильм» Чыңгыз Айтматовдун көптөгөн чыгармаларын экрандаштыруу менен белгилүү болгон. 1963-жылы ВГИКтин бүтүрүүчүсү Лариса Шепитько Айтматовдун «Бото көз» повестинин негизинде «Зной» тасмасын тарткан, ал эми 1965-жылы

гих произведений Чингиза Айтматова. Здесь в 1963 году выпускница ВГИКа Лариса Шепитько сняла фильм «Зной» по мотивам повести Айтматова «Верблюжий глаз», а в 1965 году режиссер Андрей Кончаловский выпустил свою первую полнометражную картину — «Первый учитель», по одноимённой повести писателя. Всесоюзную известность получили фильмы кыргызстанских режиссеров Болотбека Шамшиева, Толомуша Океева и Альгимантаса Видугириса - такие как «Алые маки Иссык-Куля» (1971), «Выстрел на перевале Караш» (совместно с «Казахфильмом», 1968), «Белый пароход» (1975), «Красное яблоко» (1976), «Потомок белого барса» (1985). Всеобщее признание в СССР получили талантливые кыргызские актрисы - Таттыбюбю Турсунбаева, Сабира Кумушалиева, Даркуль Куюкова, Бакен Кыдыкеева. На «Киргизфильме» начался творческий путь российской актрисы и режиссера Динары Асановой, впоследствии работавшей на Ленфильме и известной кинокартинами «Не болит голова у дятла», «Ключ без права передачи», «Пацаны», «Милый, дорогой, любимый, единственный» и другими. С 2002 года студия называется Национальной киностудией «Кыргызфильм» имени Толомуша Океева.

Настоящим символом дружбы и взаимовлияния русской и кыргызской культур является творчество Чингиза Торекуловича Айтматова, всемирно известного кыргызского и русского писателя. Произведения Чингиза Айтматова изданы тиражом более 80 миллионов экземпляров и переведены на 174 языка мира. Первый рассказ Айтматова, «Газетчик Дзюйо», был написан

режиссер Андрей Кончаловский жазуучунун «Биринчи мугалим» аттуу повестинин негизинде өзүнүн биринчи толук метраждуу тасмасын жарыялаган.Кыргыз режиссерлору Болотбек Шамшиев, Төлөмүш Океев жана Альгимантас Видугиристин «Ысык-Көлдүн кызыл мамыктары» (1971), «Караш ашуусундагы ок атышуу» («Казакфильм» менен биргеликте, 1968), «Ак кеме» (1975), «Кызыл алма» (1976), «Ак илбирстин тукуму» (1985) сыяктуу тасмалары бүткүл Союзга белгилүү болгон. СССРде таланттуу кыргыз актрисалары Таттыбүбү Турсунбаева, Сабира Күмүшалиева, Даркүл Күйүкөва жана Бакен Кыдыкеева жалпы таанылууга ээ болушкан. «Кыргызфильмде» орус актрисасы жана режиссеру Динара Асанованын чыгармачылык жолу башталган. Кийин ал «Ленфильмде» иштеп, «Жердектин башы оорубайт», «Тапшыруусуз ачкыч», «Жигиттер», «Кымбатым, сүйүктүүм, жалгызым» сыяктуу тасмалары менен белгилүү болгон. 2002-жылдан баштап Улуттук киностудия «Кыргызфильмге» Төлөмүш Океев атындагы студия деген ат берилген.

Чыныгы достуктун жана орус менен кыргыз маданиятынын өз ара таасиринин символу болуп, дүйнөгө белгилүү кыргыз жана орус жазуучусу Чыңгыз Торокулович Айтматовдун чыгармачылыгы эсептелет. Чыңгыз Айтматовдун чыгармалары 80 миллиондон ашуун нускада басылып чыгып, дүйнөнүн 174 тилине которулган. Айтматовдун алгачкы аңгемеси «Газетчи Дзюйо» орус тилинде жазылган. Кыргыз айыл чарба институтунун бүтүрүүчүсү Айтматов ветеринар катары иштеп жүрүп, кыргыз жана орус тилдеринде аңгемелерди жазган. 1958-жылы Чыңгыз

на русском языке. Выпускник Киргизского сельскохозяйственного института, он совмещал работу ветеринаром с написанием рассказов на кыргызском и русском языках. В 1958 году Чингиз Айтматов окончил Высшие литературные курсы Литературного института имени А.М. Горького в Москве. Повести «Лицом к лицу», «Джамиля», «Верблюжий глаз», «Тополек мой в красной косынке», «Первый учитель», «Материнское поле», «Свидание с сыном», «Красное яблоко», «Прощай, Гульсары!» писались автором на кыргызском языке и тут же переводились на русский, получая всемирную известность. Айтматов признавался, что черпал вдохновение в национальных легендах, благодаря которым произведения получались более реалистичными. Многие известные книги Чингиза Айтматова – «Белый пароход» (1970), «Пегий пес, бегущий краем моря» (1977), «И дольше века длится день» (1981), «Плаха» (1986) и другие – написаны на русском языке, но вдохновлены Кыргызстаном. Чингиз Торокулович был признанным классиком русской и кыргызской литературы – он получил звания Героя Социалистического труда, Ленинскую и три государственных премии СССР, был признан Народным писателем Киргизской ССР и Героем Кыргызской Республики. Помимо литературной деятельности Чингиз Айтматов вел и дипломатическую работу, был послом Киргизии

Айтматов Москвадагы А.М. Горький атындагы Адабий институтунун Жогорку адабий курстарын аяктаган. «Бетме-бет», «Жамийла», «Бото көз», «Кызыл жоолук жалжалым», «Биринчи мугалим», «Эне талаа», «Баланын кыялы», «Кызыл алма», «Кош бол, Гүлсары!» аттуу повесттери кыргыз тилинде жазылып, ошол эле учурда орус тилине которулуп, дүйнөлүк атактуулукка жеткен. Айтматов өз чыгармаларынын реалдуулугун улуттук уламыштардан шыктануу менен жаратканы тууралуу көп айткан. Чыңгыз Айтматовдун дүйнөгө таанымал көптөгөн китептери – «Ак кеме» (1970), «Деңиз жээгинде чуркаган жоосуз ит» (1977), «Кылым карытар бир күн» (1981), «Кылмыш» (1986) жана башкалар орус тилинде жазылган, бирок Кыргызстан менен байланыштуу темалардан шыктанган. Чыңгыз Торокулович кыргыз жана орус адабиятынын классиги катары таанылып, Социалисттик Эмгектин Баатыры, Лениндик сыйлыктын жана СССРдин үч мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты, Кыргыз ССРинин Эл жазуучусу жана Кыргыз Республикасынын Баатыры болгон. Литературадан тышкары, Чыңгыз Айтматов дипломатиялык ишмердүүлүк менен алектенип, Кыргызстан менен Орусиянын бир катар европалык өлкөлөрдөгү элчиси болгон. 2006-жылы Айтматов Россияда «Чек арасыз диалог» аттуу Эл аралык кайрымдуулук фондун негиздеген жана өмүрүнүн аягына чейин анын президенти болуп иштеген. Бул фонддун миссиясы

и России в ряде европейских стран. В 2006 году он учредил в России Международный благотворительный фонд «Диалог без границ», президентом которого являлся до конца жизни: миссия фонда — программы развития и поддержки русского языка в странах бывшего СССР. Чингиз Торокулович был неоднократно номинирован на Нобелевскую премию по литературе, в том числе как «крупнейший тюркоязычный писатель современности» - но при этом признавал себя и русским писателем. На вопрос, какой язык он предпочитает использовать, Чингиз Айтматов отвечал так: «Когда спрашивают, на каком языке я думаю, то даже не знаю, что ответить. Оба эти языка для меня как правая и левая рука – это дар истории, дар судьбы…Для кыргыза эти два языка как два крыла». «Русский язык – один из основных, главных мировых языков, очень богатый, выразительный, сильный язык по сравнению даже с такими претендентами на мировое первенство, как немецкий, английский, французский и другие языки». Память о Чингизе Торокуловиче Айтматове увековечена в памятниках, названиях улиц, скверов, площадей городов России, Кыргызстана и других стран мира.

Культурная жизнь Кыргызстана переживала бурный расцвет после Великой Отечественной войны как часть общей советской и российской культуры. С 1966 в Киргизии каждые 2 года проходил всесоюзный фестиваль искусств «Весна Ала-Тоо», где выступали ведущие артисты и музыкальные коллективы СССР. Всемирную известность получил кыргызский балет: Фрунзенская балетная школа была основана первой кыргызской балериной, Бюбюсарой Бейшеналиевой - воспитанницей Ленинградского

– мурдагы СССР өлкөлөрүндө орус тилин өнүктүрүү жана колдоо программаларын ишке ашыруу болгон. Чыңгыз Торокулович бир нече жолу адабият боюнча Нобель сыйлыгына көрсөтүлгөн, анын ичинде «замандын эң улуу түрк тилдүү жазуучусу» катары таанылган, бирок ошол эле учурда өзүн орус жазуучусу деп да эсептеген. Кайсы тилде иштегени тууралуу суроого, Айтматов мындай деп жооп берген: «Кайсы тилде ойлонорумду сурашканда, эмне деп жооп беремимди билбей калам. Бул эки тил мен үчүн оң жана сол колдой – бул тарыхтын, тагдырдын белеги... Кыргыздар үчүн бул эки тил эки канаттай». «Орус тили – дүйнөдөгү негизги тилдердин бири, абдан бай, таасирдүү, күчтүү тил, ал тургай немис, англис, француз жана башка тилдерге салыштырмалуу артыкчылыгы бар». Чыңгыз Торокулович Айтматовдун элеси эстеликтерде, көчөлөрдүн, сейил бактардын жана аянттардын аттарында, Россия, Кыргызстан жана башка өлкөлөрдүн шаарларында түбөлүккө калтырылган.

Кыргызстандын маданий жашоосу Улуу Ата Мекендик согуштан кийинки жылдары жалпы советтик жана орус маданиятынын бир бөлүгү катары зор гүлдөп-өнүгүү мезгилин баштан кечирген. 1966-жылдан баштап Кыргызстанда ар 2 жылда бир жолу «Ала-Тоо жазы» деп аталган бүткүл союздук искусство фестивалы өткөрүлүп турган, анда СССРдин алдыңкы артисттери жана музыкалык жамааттары чыгышкан. Кыргыз балети дүйнөгө таанылган: Фрунзе шаарындагы балет мектебин алгачкы кыргыз балеринасы, Ленинград хореографиялык окуу жайынын тарбиялануучусу Бюбюсара Бейшеналиева негиздеген. Дүйнөгө белгилүү кыргыз балериналары жана хореографтары арасында балетмейстер жана Кыргыз-

хореографического училища. Среди кыргызских балерин и хореографов, снискавших мировую славу, нужно отметить Кулбубу Мадемилову – балетмейстера и родоначальницу балетного театра Кыргызстана, Монголии, Вьетнама и Якутии (Россия), и Айсулуу Токомбаеву – балерину и хореографа, лауреата Государственной премии СССР. На слуху была и кыргызская опера – среди оперных исполнительниц и режиссеров достаточно назвать Сайру Кийизбаеву, оперную певицу, директора Киргизского театра оперы и балета, режиссера оперы Дж.Пуччини «Мадам Баттерфляй». Ни российскую, ни кыргызскую эстрадную сцену нельзя представить без Махмуда Алисултановича Эсамбаева, советского и российского хореографа, артиста балета, эстрадного танцовщика, актера и балетмейстера. Чеченец по происхождению, Махмуд Алисултанович с 1944 года работал в Киргизской ССР и до 1956 года исполнял главные партии в балетных постановках и оперных спектаклях в качестве солиста Киргизского театра оперы и балета во Фрунзе. Впоследствии Махмуд Эсамбаев получил известность как автор первой сольной танцевальной программы в СССР «Танцы народов мира», постановщик и исполнитель более 100 балетных и танцевальных партий и миниатюр, а впоследствии, создатель и президент Международного союза деятелей эстрадного искусства. М.А. Эсамбаев – Народный артист СССР, РСФСР и Киргизской ССР, Герой Социалистического труда – известен не только в России и Кыргызстане, но и во всем мире.

стан, Монголия, Вьетнам, Якутия (Россия) балет театрларынын уйуштуруучусу Күлбүбү Мадемилованы, ошондой эле СССРдин мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты, балерина жана хореограф Айсулуу Токомбаеваны айта кетүү керек. Кыргыз операсы да кеңири белгилүү болгон. Оперaлык ырчылар жана режиссёрлордун ичинен Кыргыз мамлекеттик опера жана балет театрынын директору, Дж. Пуччининин «Мадам Баттерфляй» операсынын режиссёру, белгилүү опералык ырчы Сайра Кийизбаеванын атаса болот. Орус жана кыргыз эстрада сахналарын Махмуд Алисултанович Эсамбаевсиз элестетүү мүмкүн эмес. Советтер Союзунун жана Россиянын хореографы, балет артисти, эстрадалык бийчи, актёр жана балетмейстер чечен тектүү Эсамбаев, 1944-жылдан баштап Кыргыз ССРинде иштеген жана 1956-жылга чейин Фрунзедеги Кыргыз мамлекеттик опера жана балет театрында солист катары балеттик жана опералык спектаклдерде башкы партияларды аткарган. Кийинчерээк, Махмуд Эсамбаев СССРде «Дүйнө элдеринин бийлери» аттуу биринчи жеке бий программасынын автору катары таанылган. Ал 100дөн ашык балеттик жана бий партияларын, миниатюраларын койгон жана аткарган. Ошондой эле, ал Эл аралык эстрадалык искусство ишмерлеринин союзун негиздеген жана анын президенти болгон. Махмуд Алисултанович Эсамбаев – СССРдин, РСФСРдин жана Кыргыз ССРинин Эл артисти, Социалисттик Эмгектин Баатыры – өзүнүн чыгармачылыгы менен Россияда, Кыргызстанда жана бүткүл дүйнөдө белгилүү болгон.

В Бишкеке находится крупнейший по видовому составу растений на территории СНГ и в Центральной Азии Ботанический сад Национальной Академии Наук Кыргызской Республики имени Э.З. Гареева, созданный еще в 1938 году. Здесь на площади 124 гектаров собрано более 14 тыс. видов растений. Ботанический сад имеет статус научно-исследовательского института. Основатель, главный архитектор и первый директор этого Ботанического сада – советский ботаник, академик АН Киргизской ССР Иван Васильевич Выходцев. Иван Васильевич посвятил жизнь изучению растительного мира Кыргызстана: помимо создания Ботанического сада он провел несколько десятков ботанических экспедиций и составил геоботаническую карту всей Киргизской ССР.

Частично отложенные из-за Великой Отечественной войны планы развития кыргызстанской промышленности были воплощены в жизнь в 1950-1980 годах. Прежде всего была построена система гидроэлектростанций на реке Нарын: Токтогульская ГЭС, Учкурганская ГЭС, Курпсайская ГЭС, Таш-Кумырская ГЭС, каскад Аламединских ГЭС и другие. Для энергообеспечения столицы Киргизии была построена Фрунзенская ТЭЦ. Развивалась цветная

Бишкек шаарында Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Э.З. Гареев атындагы Ботаникалык багы жайгашкан. Бул бак өсүмдүктөрдүн түрдүк курамы боюнча КМШда жана Борбордук Азияда эң ири деп эсептелет жана 1938-жылы негизделген. 124 гектар аянтты ээлеген бул бакчада 14 миңден ашуун өсүмдүк түрү чогултулган. Ботаникалык бакча илимий-изилдөө институтунун статусуна ээ. Бул бакчанын негиздөөчүсү, башкы архитектору жана алгачкы директору – советтик ботаник, Кыргыз ССР Илимдер академиясынын академиги Иван Васильевич Выходцев болгон. Иван Васильевич өмүрүн Кыргызстандын өсүмдүктөр дүйнөсүн изилдөөгө арнаган: ал Ботаникалык бакчаны түзүү менен бирге ондогон ботаникалык экспедицияларды өткөргөн жана бүтүндөй Кыргыз ССРинин геоботаникалык картасын түзгөн.

Улуу Ата Мекендик согуштун айынан убактылуу токтотулган Кыргызстандын өнөр жайын өнүктүрүү пландары 1950–1980-жылдары ишке ашырылган. Биринчи кезекте Нарын дарыясына гидроэлектростанция системасы курулган: Токтогул ГЭСи, Үч-Коргон ГЭСи, Курпсай ГЭСи, Таш-Көмүр ГЭСи, Аламүдүн ГЭС каскады жана башкалар. Ошондой эле Кыргызстандын борборун электр энергиясы менен

металлургия (добыча и производство свинца, цинка, ртути, сурьмы и других металлов) и машиностроение (машины для животноводства и производства кормов, автомобили, металлорежущие станки и автоматические линии, электротехнические изделия, приборы). Во Фрунзе были запущены крупные заводы «Киргизавтомаш», «Киргизэлектродвигатель», «Тяжэлектромаш», обеспечивающие двигателями и автомобилями не только Кыргызстан, но и другие регионы СССР. Лёгкая промышленность была представлена хлопкоочистительными, текстильными (хлопчатобумажные, шерстяные, шёлковые ткани, трикотажные изделия производились в городах Ош и Фрунзе), а также кожевенно-обувными, швейными, ковроткацкими предприятиями. Успешное развитие промышленности Кыргызстана связано с работой российских инженеров, проектировщиков и рабочих и было достигнуто усилиями всех советских республик, и прежде всего РСФСР.

Независимая Кыргызская Республика – союзник и ближайший партнер Российской Федерации. Между нашими странами заключено более 120 договоров и соглашений о сотрудничестве.

камсыз кылуу үчүн Фрунзе жылуулук электр борбору курулган. Түстүү металлургия (коргошун, цинк, сымап, сүрмө жана башка металлдарды казып алуу жана өндүрүү) жана машина куруу өнүгүү жолуна түшкөн (мал чарбачылыгы жана тоют өндүрүшүнө арналган жабдуулар, автоунаалар, металл иштетүүчү станоктор жана автоматтык линиялар, электр-техникалык буюмдар, приборлор өндүрүлгөн). Фрунзе шаарында чоң заводдор ишке киргизилген: «Кыргызавтомаш», «Кыргызэлектродвигатель», «Тяжэлектромаш». Бул ишканалар Кыргызстанды эле эмес, СССРдин башка аймактарын да кыймылдаткычтар жана автоунаалар менен камсыздаган. Жеңил өнөр жайды пахта тазалоо, текстиль ишканалары (пахтадан, жүндөн жана жибектен кездемелер, трикотаж буюмдары Ош жана Фрунзе шаарларында өндүрүлгөн), ошондой эле булгаары-аяк кийим, тигүү жана килем токуу ишканалары түзгөн. Кыргызстандын өнөр жайын ийгиликтүү өнүктүрүү орус инженерлеринин, долбоорлоочуларынын жана жумушчуларынын эмгеги менен, ошондой эле бардык советтик республикалардын, анын ичинде биринчи кезекте РСФСРдин күч-аракеттери менен ишке ашырылган.

Көз карандысыз Кыргыз Республика – Россия Федерациясынын союздашы жана жакынкы өнөктөшү. Биздин мамлекеттер арасында кызматташтык боюнча 120дан ашык келишимдер жана макулдашуулар түзүлгөн. 2015-жылдын 12-августунан тартып Кыргызстан Евразиялык экономикалык биримдикке (ЕАЭБ) кошулган, ага Россия, Армения, Белоруссия жана Казакстан да кирет. Евразиялык экономикалык биримдик ичинде товарлардын, кызматтардын, капиталдын жана эмгек ресурстарынын эркин кыймылы камсыздалган; ЕАЭБдин жарандары

С 12 августа 2015 года Кыргызстан присоединился к Евразийскому экономическому союзу (ЕАЭС), в который также входят Россия, Армения, Беларусь и Казахстан. Внутри Евразийского экономического союза обеспечивается свобода движения товаров, услуг, капитала и рабочей силы; граждане стран ЕАЭС могут свободно путешествовать внутри союза и устраиваться на работу в любой из его стран без дополнительных ограничений, имеют доступ к услугам здравоохранения, образования, социального страхования и пенсионного обеспечения. Кроме того, Россия и Кыргызстан являются партнерами в рамках Организации договора о коллективной безопасности (ОДКБ) и Шанхайской организации сотрудничества (ШОС), участвуют в деятельности Содружества независимых государств (СНГ) и сохраняют безвизовый режим друг с другом. Все это свидетельствует о тесной и взаимовыгодной дружбе наших государств.

Многие кыргызстанцы, живущие и работающие в России, проявляют лучшие человеческие качества – смелость, решительность, отзывчивость, выдержку и настоящий героизм, помогают людям в самые сложные и опасные моменты. Так, 11 февраля 2016 года кыргызстанец Марат Исаев находился в Москве, на станции метро «Красносельская» - на платформе женщине стало плохо. Она потеряла сознание и упала прямо на рельсы. Пассажиры стали в панике звать на помощь. Полицейский Артем Королюк мгновенно спрыгнул на рельсы и попытался вытащить женщину, но в одиночку сделать это не получалось. Не остался равнодушным и Марат Исаев. Он также спрыгнул на рельсы. Но через несколько секунд стал прибывать поезд. Мужчины

биримдиктин ичинде эркин саякаттай алышат жана анын кайсы бир өлкөсүндө ишке орношуу үчүн кошумча чектөөлөрсүз мүмкүнчүлүк алышат, ошондой эле ден соолукту сактоо, билим берүү, социалдык камсыздандыруу жана пенсиялык камсыздандыруу кызматтарына кирүү укугуна ээ болушат. Мындан тышкары, Россия жана Кыргызстан Коопсуздук боюнча шартташкан уюм (КШУ) жана Шанхай кызматташтык уюму (ШКУ) алкагында өнөктөштөр болуп саналат, көз карандысыз мамлекеттердин шериктештигинин (ТМШ) ишине катышат жана бири-бири менен визасыз режимди сактап келет. Бул баары биздин мамлекеттердин ортосундагы тыгыз жана өз ара пайдалуу достукту күбөлөндүрөт.

Көптөгөн кыргызстандыктар, Россияда жашап, иштеп жүрүшкөн, эң жакшы адамдык сапаттарын – эрдикти, чечкиндүүлүктү, ырайымдуулукту, чыдамдуулукту жана чыныгы баатырдыкты көрсөтүшүп, адамдарга эң кыйын жана кооптуу учурларда жардам берип келишет. Мисалы, 2016-жылдын 11-февралында кыргызстандык Марат Исаев Москвада, «Красносельская» метро станциясында болгон. Платформада аялга жаман болуп, ал эсинен танган жана турак жол-

успели положить женщину в углубление между рельсами и сами лечь – поезд накрыл их. Благодаря этому все остались без единой царапины. Позже поезд отогнали назад и женщину подняли. Героический поступок оценили не только присутствующие на платформе, но и власти – Марат Исаев был награжден мэром Москвы, Президентом Кыргызстана и представлен к российской государственной награде «За спасение погибающих». 22 марта 2024 года киргизский тренер по армрестлингу Рустам Бактыбеков совершенно случайно оказался в стенах «Крокус Сити Холла» в Москве во время террористического акта. Когда началась стрельба, вместе с местным жителем Ильей он помогал выносить раненых на улицу. На кадрах, появившихся в сети, видно, как он выводит раненую женщину из опасной зоны. Успокоив ее, он возвращается, чтобы помочь другим. Так, рискуя своей жизнью, он около 10 раз возвращался в здание, уже охваченное огнем, спасая людей. 18 ноября 2024 года в Екатеринбурге загорелось здание поликлиники №2 – возгорание началось на крыше. Некоторым посетителям пришлось прыгать из окон и спускаться по козырьку. Проезжавший мимо таксист, гражданин Киргизии Султан Абдумаликов, остановился и, невзирая на опасность, бросился на помощь. Султан стал выводить людей из горя-

го кулады. Жүргүнчүлөр паникага түшүп, жардам сурап кыйкырышкан. Полициячы Артем Королюк дароо рельске секирип, аялды чыгарып көрдү, бирок жалгыз өзгөчө аракет кылуу кыйынга турду. Марат Исаев да жапыз калбай, рельске секирип, аялга жардам берди. Бирок бир нече секунддан кийин поезд келе баштады. Эркектер аялды рельстердин ортосуна коюп, өздөрү да ал жака жатышты – поезд аларды басып өттү. Баары бир дагы сыныксыз аман калды. Андан кийин поезд артка жылдырылып, аялды алып чыгышты. Баатырлык мамиле жасаган адамды платформадагылардын гана эмес, бийликтин дагы баалашканын көрдүк – Марат Исаев Москванын мэри, Кыргызстан президенти тарабынан сыйланды жана Россиянын мамлекеттик «Куткаруучу» ордени менен сыйланды. 2024-жылдын 22-мартында кыргызстандык армрестлинг боюнча машыктыруучу Рустам Бактыбеков Москвадагы «Крокус Сити Холл» имаратында болгон террордук акт учурунда кокусунан ошол жерде болуп калган. Ок атышуу башталганда, жергиликтүү тургун Илья менен бирге жарадарларды сыртка алып чыгууга жардам берген. Интернетке тараган видеокадрларда анын жарадар аялды кооптуу аймактан алып чыгып баратканы көрүнөт. Аялды соороотуп, кайра башка адамдарга жардам берүү үчүн кайтып келген. Ошентип, өз өмүрүн тобокелге салып, ал өрт каптап кеткен имаратка 10 жолу кирип чыгып, адамдарды куткарган. 2024-жылдын 18-ноябрында Екатеринбург шаарында №2 поликлиникада өрт чыкты – от чатырыдан башталган. Айрым келгендер терезеден секирип, же чатырдын капталы менен түшүүгө аргасыз болушкан. Ошол учурда жанынан өтүп бара жаткан таксист, Кыргызстандын жараны Султан Абду-

щего здания и снова и снова заходил в охваченную дымом поликлинику, помогая растерянным пациентам.
В конце концов ему самому понадобилась помощь – он выбился из сил и надышался угарным газом, но помог в эвакуации около 300 человек. Подобные случаи – вовсе не редкость: они на деле демонстрируют взаимовыручку и отвагу, проверенную поколениями кыргызстанцев и россиян.

Дружба и сотрудничество России и Кыргызстана – это не только память о прошлом, но и строительство общего будущего, которое будет создавать и получающая сейчас образование молодежь. Россияне и кыргызстанцы учатся вместе: по данным на октябрь 2024 года, в российских университетах обучаются около 15 тысяч кыргызстанцев. Большим спросом пользуются медицинские направления, гуманитарные, технические, творческие специальности. Правительство РФ предоставляет возможность бесплатного обучения для абитуриентов из Кыргызстана: только в 2024–2025 учебном году с этой целью было выделено 700 квот. Квоты могут получить выпускники школ, поступающие на бакалавриат или специалитет, студенты, которые продолжают обучение в магистратуре и аспирантуре, а также уже работающие специалисты, которые хотят повысить квалификацию по программам дополнительного образования.
В соответствии с Договором о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Кыргызской Республикой и Российской Федерацией в 1993 году в Бишкеке открылся Кыргызско-российский славянский университет имени Б.Н. Ельцина — высшее учебное заведение совместного подчинения Кыргызской Республики и Российской Федерации. В университете действу-

маликов, токтоп, коркунучка карабай жардамга шашылды. Султан өрттөнүп жаткан имараттан адамдарды чыгара баштап, кайра-кайра түтүн каптаган поликлиникага кирип, адашып калган бейтаптарга жардам берген. Акырында анын өзүнө да жардам керек болуп калды – ал чарчап, ыш жутуп, бирок болжол менен 300 адамды эвакуациялоого жардам бере алды. Мындай окуялар сейрек эмес: алар кыргызстандыктар менен россиялыктардын муундар бою сыналган өз ара жардамынын жана ээрдигинин чыныгы үлгүсү

Россия менен Кыргызстан ортосундагы достук жана кызматташтык – бул өткөндү эскерүү гана эмес, учурда билим алып жаткан жаштар аркылуу жалпы келечекти куруу. Орус жана кыргызстандыктар бирге окуп жатышат: 2024-жылдын октябрь айы боюнча, Россиянын университеттеринде 15 миңден ашык кыргызстандык окуп жатат. Медицина, гуманитардык, техникалык, чыгармачылык адистиктер арасында чоң суроо-талап бар. РФ өкмөтү Кыргызстандан келген абитуриенттер үчүн бекер билим алуу мүмкүнчүлүгүн сунуштайт: 2024–2025-окуу жылында бул максат үчүн 700 квота бөлүндү. Квоталар бакалавриат жана атайын адистик боюнча окууга кирген мектеп бүтүрүүчүлөрүнө, магистратура жана аспирантурада окуп жаткан студенттерге, ошондой эле квалификациясын жогорулатуу үчүн кошумча билим берүү программалары боюнча окутулууну каалаган иштеп жаткан адистерге берилет.Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясы ортосундагы достук, кызматташтык жана өз ара жардам тууралуу 1993-жылы түзүлгөн келишимге ылайык,

ют 8 факультетов, 80 кафедр, 6 научно-исследовательских институтов, 15 научных и образовательных центров, в которых по совместным программам обучается более 11 000 студентов – граждан Кыргызстана. Продолжается научное и культурное сотрудничество наших стран. Так, в 2011 году были одновременно открыты Русский центр науки и культуры в Бишкеке и Кыргызский дом науки и культуры в Москве. В России официально действует более сотни национально-культурных объединений кыргызстанцев, а в Кыргызстане работают русские общественные организации, инициативы и культурные центры.

Наша книжка подходит к концу – а дружба между народами никогда не закончится, если мы будем знать и уважать нашу общую историю, ценить и с благодарностью вспоминать все хорошее, что нас объединяет. Наши предки верили в дружбу народов, помогали друг другу и были вместе в беде и в радости, в мирное и военное время – теперь наша очередь сохранить и преумножить эту дружбу, несмотря на все сложности и испытания.
Что может быть крепче и дороже, чем дружба, проверенная поколениями?
Удачи и счастья вам, дорогие друзья!

1993-жылы Бишкекте Б.Н. Ельцин атындагы Кыргыз-орус славян университети ачылган – бул Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын биргелешкен буйругундагы жогорку окуу жайы. Университетте 8 факультет, 80 кафедра, 6 илимий-изилдөө институту, 15 илимий жана билим берүү борбору иштейт, анда 11 000ден ашык кыргызстандык студент биргелешкен программалар боюнча билим алат. Биздин өлкөлөрдүн илимий жана маданий кызматташтыгы уланууда. Мисалы, 2011-жылы Бишкекте Орус илим жана маданият борбору жана Москвада Кыргыз илим жана маданият үйү ачылган. Россияда кыргызстандыктардын 100дөн ашык улуттук-маданий бирикмелери расмий түрдө иштеп жатат, ал эми Кыргызстанда орус коомдук уюмдары, демилгелери жана маданий борборлору иштейт.

Биздин китебибиз аяктап келе жатат – ал эми элдердин достугу эч качан аяктабайт, эгерде биз жалпы тарыхыбызды билсек жана урматтасак, бизди бириктирген бардык жакшы нерселерди баалап, ыраазычылык менен эскерсек. Бардык кыйынчылыктарга жана сыноолорго карабастан биздин ата-бабаларыбыз элдердин достугуна ишенишкен, бири-бирине жардам беришкен жана кыйынчылыкта жана кубанычта, тынчтык жана согуш убактарында бирге болушкан – бул достукту сактап, көбөйтүүгө эми биздин кезек келди.
Муундар менен сыналган достуктан бекем жана кымбат нерсе бар болду бекен?
Ийгилик жана бактылуулук сиздерди коштосун, урматтуу достор!

Подготовка публикации: БФ «ПСП-фонд» (Санкт-Петербург)

Авторы-составители: Якимов А.Н., Панич Б.Л., Гончарова Д.В.
Перевод с русского: Нурманбетова Г.С.

Материалы для работы с детьми и их родителями по тематике изучения русского языка, культуры, миграционных процессов можно найти на порталах

migrussia.ru mircoalition.org

Контакты:
e-mail: bp@psp-f.org, https://vk.com/pspfond

Публикация подготовлена в рамках проекта «Язык дружбы. Распространение методик и практик изучения русского языка и межкультурного сотрудничества в молодежной среде в странах Средней Азии» с использованием гранта Президента Российской Федерации на развитие гражданского общества, предоставленного Фондом президентских грантов.

Подписано в печать
Тираж 500 экз. Заказ №
Отпечатано в копи-центре L-Print
197183, г. Санкт-Петербург,
Сабировская ул., д. 37, литер Д, к. 206